

Львівський національний університет імені Івана Франка  
Кафедра географії України

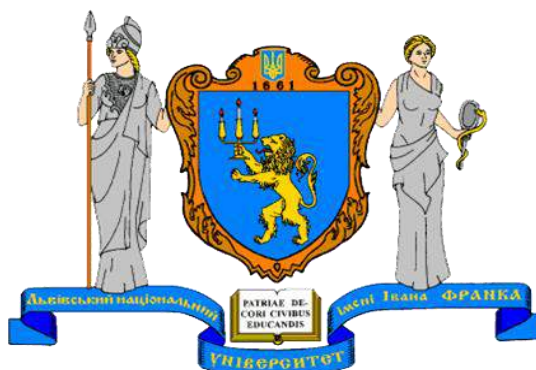
**Андрій Байцар**

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ**

**З КУРСУ “СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ, МІСТ І ГРОМАД В  
УКРАЇНІ”**

**ДЛЯ СТУДЕНТІВ-МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ**

**106 Географія. Урбаністика, міське планування і сталий просторовий  
розвиток**



Львів – 2024

*Рекомендовано Вченою радою географічного факультету  
Львівського національного університету імені Івана Франка*

*Протокол № 1 від 14 лютого 2024 р.*

*Уклав: кандидат географічних наук, доцент Байцар Андрій Любомирович*

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ  
З КУРСУ “ СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ, МІСТ І ГРОМАД В  
УКРАЇНІ”**

**Байцар А. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З КУРСУ “ СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ, МІСТ І ГРОМАД В УКРАЇНІ”.** – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2024.– 80 с.

© Байцар, 2024

## **Тема 1. Вступ. Парадигма. Базові концепції. Цілі сталого розвитку ООН (2 год.)**

**Сталий розвиток** (англ. sustainable development) — загальна концепція щодо необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Як сформулювала визначення сталого розвитку у своїй доповіді Комісія Брундтланд, це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби».

**«Комісія Брундтланд»** (англ. Brundtland Commission) (також відома як Міжнародна (Світова) комісія з довкілля і розвитку (англ. World Commission on Environment and Development (WCED))) — незалежна комісія, голова якої — Гро Гарлем Брундтланд, міністр довкілля, а потім прем'єр-міністр Норвегії — була призначена Генеральним секретарем ООН. Комісія працювала з 1984 по 1987 рр. і підготувала свою доповідь у вигляді книги «Наше спільне майбутнє», в основі якої лежала «Концепція сталого розвитку» (опублікована російською мовою московським видавництвом «Прогрес» у 1989 р. під науковою редакцією С. Евтєєва і Р. Перельота).

Наголошується на необхідності взаємопов'язаного соціально-економічного та екологічного розвитку; при розгляді екологічної проблематики не можна обмежуватися тільки проблемами довкілля. Як підкреслює Г. Г. Брундтланд в передмові до доповіді ООН «Наше спільне майбутнє»:

... це було б непоправною помилкою. Довкілля не існує в ізоляції від людської діяльності, від потреб і бажань людей. І спроби захистити його, що не беруть до уваги задоволення людських потреб, призвели до того, що в деяких політичних колах до цих спроб стали ставитися як до чогось наївного, відірваного від життя ... Довкілля — це місце нашого життя, а розвиток — це наші дії щодо поліпшення нашого добробуту в ньому. Обидва ці поняття нероздільні"

Саме такий підхід прийнятий за основу «Концепції сталого розвитку». Не одностороннє нарощування економіки, а забезпечення збалансованого, доведеного розвитку економіки та екології, точніше, соціально-економічного та екологічного розвитку, виходить на передній план.

Відповідно до даної концепції, люди повинні задовольняти свої потреби таким чином, щоб не порушувалися встановилися протягом

мільйонів років основоположні заходи біосферних процесів, не ставилося під загрозу життя майбутніх поколінь.

### **ВСТУП.**

Ряд теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найперспективнішою ідеологією 21 століття і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі наявні світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

Сталий розвиток — це систематично керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати та вибрати найбільш оптимальний.

Водночас з'явилися дослідження американського вченого Н. Джорджеску-Рогена, який пов'язує розвиток економіки з природними обмеженнями та робить спроби поєднати термодинаміку з економікою довкілля. Дослідження Н. Джорджеску-Рогена проводилися незалежно від К. Боулдинга, який у 1966 р. був визнаний за обґрунтування довкільних проблем принципу рівноваги речовини, а також від Г.Айреса і Л.Кохрсена, які використовували підхід балансу матеріалів та вхідних і вихідних системах.

Варто відзначити, що досягнення оптимального варіанту розвитку декларують ряд країн, у кожній країні свій шлях розвитку. В одних цей шлях «тільки починається, у інших вже розпочався, треті вже стали на шлях сталого економічного розвитку (США, Японія, країни Європейського Союзу)». Існує багато і таких країн, яким не до сталого розвитку і вони його не сприймають. На перше місце вони ставлять одну стратегічну мету — вижити. Саме такі країни провокують загрози, що поширюються до інших держав та їхніх регіонів. Досягти сталого розвитку регіонів надзвичайно важко, адже близьке сусідство з іншими державами формує загрозу екологічної небезпеки, а глобалізація, що стрімко набрала обертів, сприяє утворенню та загостренню економічних та соціальних небезпек, що зрештою торкаються регіонального розвитку.

### **Особливості перекладу.**

Термін «сталый розвиток» є офіційним українським відповідником англійського терміну «англ. sustainable development», дослівний переклад якого з урахуванням контексту може бути «життєздатний розвиток», а за сенсом — «самопідтримуваний розвиток», інколи цей термін тлумачать як всебічно збалансований розвиток. За визначенням Комісії ООН зі сталого

розвитку, його мета — задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю.

### **Парадигма.**

Парадигма сталого розвитку містить вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості, відсутності расової та національної дискримінації і спрямована на підвищення рівня життя населення. У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги ігноруються, в поняття сталого розвитку намагаються вкласти «зручний» зміст, вихолощуючи справжній. Так, в Україні термін «сталий розвиток» часто вживають для означення лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл і окремих галузей економіки. Інколи до цього додають здійснення безсистемних заходів щодо збереження довкілля та поліпшення санітарних умов проживання й праці людей. Таке тлумачення терміну розкритиковане Г. Дейлі і є не лише грубою помилкою, а і його профанацією.

### **Базові концепції.**

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах:

- Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.
- Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки та соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення.
- Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф — злидні, які стали у світі звичайним явищем.
- Необхідно узгодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема щодо використання енергії.

- Розміри і темпи росту населення повинні бути узгоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

### **Приклади впровадження концепції**

- Будівництво доріг, будівель має супроводжуватися відповідним зростанням зелених насаджень, щоб не погіршувати стан довкілля.
- Зростання виробництва зерна не повинно супроводжуватися виснаженням чи іншим погіршенням стану ґрунту.
- Видобування корисних копалин (наприклад, металевих руд, вугілля) має супроводжуватися створенням підприємств, що не залежать від цього видобутку, щоб після вичерпання майбутні покоління (а часто й сучасні) не мали економічних проблем.
- У приватному сенсі — заробітна плата повинна компенсувати витрати на відновлення здоров'я, погіршене через виконання роботи.
- Медичні препарати та хірургічні операції повинні не лише вирішувати наявну проблему, а й не спричиняти погіршення стану здоров'я пацієнта у майбутньому, часто це передбачає і здоров'я наступних поколінь.

### **Складові концепції сталого розвитку**

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних складових: економічної, соціальної та екологічної.

#### **Економічна складова**

Економічний підхід до концепції стійкого розвитку заснований на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який може бути зроблений за умови, принаймні, збереження сукупного капіталу, за допомогою якого і здійснюється цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних — природо-, енерго- і матеріало-зберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів.

Однак при вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний або природний, чи людський капітал) і якою мірою різні види капіталу є взаємозамінними, а також при вартісній оцінці цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації і розрахунку. З'явилися два види стійкості — слабка, коли мова йде про не зменшуваний в часі природний та виробничий капітал, і сильна — коли повинен не зменшуватися

природний капітал (причому частина прибутку від продажу невідновних ресурсів повинна спрямовуватися на збільшення цінності відновлюваного природного капіталу).

### **Соціальна складова**

Соціальна складова стійкості розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажано також збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах, а також повніше використання практики стійкого розвитку, наявної в не домінуючих культурах. Для досягнення стійкості розвитку, сучасному суспільству доведеться створити ефективнішу систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм. Важливо досягнення не тільки внутрішньої, а й міжпоколінної справедливості. У рамках концепції людського розвитку людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Спираючись на розширення варіантів вибору людини як головну цінність, концепція сталого розвитку передбачає, що людина повинна брати участь у процесах, які формують сферу її життєдіяльності, сприяти прийняттю і реалізації рішень, контролювати їх виконання.

### **Екологічна складова**

З екологічної точки зору, сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Більш того, поняття «природних» систем і ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, таке як, наприклад, міста. (див. Стале місто) Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля і втрата біологічного розмаїття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

### **Єдність концепцій**

Узгодження цих різних поглядів та їх переклад на мову конкретних заходів, які є засобами досягнення сталого розвитку — завдання величезної складності, оскільки всі три елементи сталого розвитку повинні розглядатися збалансовано. Важливі також і механізми взаємодії цих трьох концепцій. Економічний і соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують такі нові завдання, як досягнення справедливості всередині одного покоління (наприклад, щодо розподілу доходів) та надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам

населення. Механізм взаємодії економічного та екологічного елементів породив нові ідеї щодо вартісної оцінки та інтерналізації (обліку в економічній звітності підприємств) зовнішніх впливів на довкілля. Нарешті, зв'язок соціального та екологічного елементів викликала інтерес до таких питань як внутрішньопоколінна і міжпоколінна рівність, включаючи дотримання прав майбутніх поколінь, та участі населення в процесі прийняття рішень.

### **Індикатори сталого розвитку**

Важливим питанням у реалізації концепції сталого розвитку — особливо у зв'язку з тим, що вона часто розглядається як така що еволюціонує — стало виявлення її практичних і вимірюваних індикаторів. У цьому напрямку зараз працюють як міжнародні організації, так і наукові кола. Виходячи з вищевказаної тріади, такі індикатори можуть пов'язувати всі ці три компоненти і відображати екологічні, економічні та соціальні (включаючи психологічні, наприклад, сприйняття сталого розвитку) аспекти.

### **Стимулювання сталого розвитку на рівні регіональних систем**

Комплекс заходів стимулюючого характеру сприятиме досягненню стану рівноважної регіональної системи і виходу із нерівноважного стану регіональної соціо-еколого-економічної системи. Під цим розуміється, що об'єктом стимулювання є сталий розвиток регіонів. Сталий розвиток — не є теперішнім станом регіональної системи, чи навіть національної. Натомість сталий розвиток регіону є перспективою, пріоритетом, до якого необхідно прагнути. Слід пам'ятати, що саме стимулюючі інструменти впливають на прагнення системи досягти сталого розвитку регіону і вийти із теперішнього стану регіональної системи. Зрозуміло, що будь-яка регіональна система прагне не допустити стану нерівноваги, проте через дію різних факторів (зовнішніх та внутрішніх) починання по досягненню сталого розвитку регіону можуть бути зупинені ще на початку. Тому стимулювати сталий розвиток необхідно: по-перше, на предмет досягнення сталого розвитку як стратегічної мети; по-друге, на предмет досягнення динамічної рівноваги регіональної СЕЕ системи; по-третє, на предмет досягнення оптимального співвідношення якісних та кількісних характеристик регіональної СЕЕ системи, а саме досягнення збалансованості сталого розвитку регіону; по-четверте, на предмет досягнення взаємозв'язку між соціальною, економічною та екологічною сферами регіону, тобто, досягнення гармонійності; по-п'яте, на предмет підтримання протягом тривалого терміну позитивних параметрів розвитку регіональної СЕЕ системи, а саме досягнення стабільності сталого розвитку регіону; по-шосте, на предмет активізації потенційних



можливостей регіону нарощувати та ефективно використовувати конкурентні переваги у соціальній, економічній та екологічній сферах регіону, тобто, досягнення конкурентоспроможності регіону; по-сьоме, на предмет досягнення здатності регіональної СЕЕ системи до самовідтворення та недопущення дії дестабілізуючих чинників, а саме досягнення безпеки сталого розвитку регіону.

Стимул у регіональному вираженні виступає зовнішнім каталізатором розвитку регіональної СЕЕ системи, спрямованим на досягнення динамічної рівноваги регіону, а відтак і його сталого розвитку. Регіональна СЕЕ система не може існувати без стимулів розвитку, вона залежить від них. Особливо ця залежність посилюється на етапі погіршення ситуації в одній чи одночасно кількох сферах життєдіяльності. Стимули у цьому випадку матимуть як матеріальну форму (безпосередній прямий фінансовий вплив через інвестиції), так і нематеріальну форму (опосередкований непрямий вплив через дозволи та угоди). Стимули регіонального розвитку, на відміну від мотивів, є усвідомленими, цілеспрямованими конкретними заходами, що спонукають до дії. Дія стимулу пов'язана не тільки з прямим впливом на діяльність господарюючих структур регіону, але й з демонстрацією конкретного втілення. Іншими словами, стимули впливають на систему, вимагаючи досягнення результату з високою ефективністю. Стимул регіону передбачає задіяння (залучення) зовнішніх впливів на регіональну систему для досягнення сталого розвитку регіону. Крім того, стимулювання сталого розвитку регіону буде означати процес активізації спонукань державними і регіональними органами влади регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіону.

Економічна сфера розвитку регіональних систем за першооснову ставить задоволення економічних потреб. Під впливом економічної потреби, наприклад, нестачі фінансових ресурсів у регіоні, формується відповідний економічний інтерес господарюючих структур. Тобто шукається спосіб, інструмент, метод для задоволення потреби. Інтерес породжує як внутрішнє бажання задовольнити економічну потребу всередині регіональної системи (економічний мотив), так і зовнішнє (економічний стимул). Під дією стимулювання та мотивування здійснюється активна діяльність суб'єктів сталого розвитку регіону з досягнення конкретної цілі. Проте активну діяльність не так легко проводити, оскільки на шляху досягнення виникають різноманітні перепони: зовнішні (позасистемні) та внутрішні (системні). Тому, іноді доводиться чекати на впровадження активних дій до регіональної системи з досягнення економічної цілі (надходження коштів). Тобто,

стимули та мотиви повинні діяти і по відношенню до суб'єктів, а не лише до об'єктів сталого розвитку регіону. У тому разі, коли економічну ціль досягнуто, автоматично система спрацьовує на зародження нової економічної потреби, що спрямована на якісне чи кількісне покращення параметрів регіональної системи.

## **ЛІТЕРАТУРА**

- Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. — Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. — 516 с.
- Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія. / Л. С. Гринів — Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. — 240 с.
- Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / Шевчук В. Я. — К.: Геопринт, 2006. — 200 с.

**Тема 2. Історія розвитку концепції сталого розвитку. 1980-і рр. 1990-і рр. Початок XXI століття. Дослідження сталого розвитку і його впливи (2 год.)**

### **Історія розвитку концепції. 1980-і рр.**

Автором інноваційної економічної теорії сталого розвитку, системно висвітленої в монографії «По за зростанням: економічна теорія сталого розвитку» («англ. Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development»), є провідний дослідник економічних аспектів забруднення довкілля, колишній економіст Світового банку Герман Дейлі. Спираючись на визначення Комісії ООН та науковий аналіз, Г. Дейлі логічно тлумачить термін «сталий розвиток» як означення гармонійного, збалансованого, безконфліктного прогресу всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн нашої планети за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли в процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, у тому числі за етнічними, расовими чи статевими ознаками.

В 1980-х рр. почали говорити про екорозвиток, розвиток без руйнування, необхідність стійкого розвитку екосистем. «Всесвітня

стратегія охорони природи» (ВСОП), прийнята в 1980 році за ініціативою ЮНЕП, Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) і Всесвітнього фонду дикої природи вперше в міжнародному документі містила згадку стійкого розвитку. «Турбота про планету Земля — Стратегія стійкого життя» було другим виданням ВСОП і датується жовтнем 1991 р. У ній підкреслюється, що розвиток повинен базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій і різноманітності природних систем Землі, від яких залежать біологічні види. Для цього необхідно: зберігати системи підтримки життя (життєзабезпечення), зберігати біорізноманітність і забезпечити стійке використання поновлюваних ресурсів. З'явилися дослідження з екологічної безпеки як частини національної і глобальної безпеки.

У 1987 році в доповіді «Наше спільне майбутнє» Міжнародна комісія з довкілля і розвитку (МКНСР) під головуванням експрем'єра Норвегії Брундланд Г. Х. приділила основну увагу необхідності «сталого розвитку», як розвитку, який забезпечує потреби нинішнього покоління без завдання шкоди можливості майбутнього покоління задовольнити свої власні потреби. Це формулювання поняття «сталий розвиток» зараз широко використовується як базова в багатьох країнах. Крім того, вона стверджувала, що основна ідея людських суспільств має полягати в активізації пошуку кращого життя, добробуту.

### **1990-і рр.**

Термін «сталий розвиток» на Конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 році в рамках прийняття «Порядку денного на XXI століття» визначався як «розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Всі наступні визначення поняття за основу брали саме це тлумачення сталого розвитку. Власне термін «сталий розвиток» має досить суперечливий характер. Дане поняття відповідає російському «постоянный / стабильный», тобто постійний/стабільний розвиток, проте у країнах СНД неабиякого поширення набув термін «устойчивое развитие» Англломовний оригінал розглянутого поняття — «sustainable development»- означає «підтримуваний розвиток». Досить цікавим є французький варіант даного терміну — «developpment durable» — «міцний/тривалий розвиток». У будь-якому випадку термін перекладається у значенні «сталий розвиток», хоч і породжує різне розуміння його змісту.

Ідеї сталого розвитку були офіційно проголошені на Міжнародній конференції з довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Самміт Землі) United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit), Rio de

Janeiro у 1992 році Ця конференція розглядала довкілля і соціально-економічний розвиток як взаємопов'язані і взаємозалежні галузі. У головному документі, прийнятому на цій конференції, «Порядку денному на XXI століття» (Agenda 21), що розглядався як програма всесвітнього співробітництва, сталий розвиток пов'язується з гармонічним досягненням наступних цілей:

- високої якості довкілля і здорової економіки для всіх народів світу;
- задоволенні потреб людей і збереженні сталого розвитку протягом тривалого періоду.

Відомо, що після Конференції в Ріо, попри всі декларації досягти рівноважного стану між економічним ростом, соціальною спільнотою та довкіллям, цього так і не сталося. Навпаки, ситуація погіршилась і ускладнюється з кожним днем. Хоча спроби подолати кризові явища в соціальній, економічній та екологічній сферах на різних рівнях соціо-еколого-економічних систем (глобальному, національному, регіональному та локальному) робились неодноразово. Це також підтверджують міжнародні конференції, присвячені досягненню сталого розвитку, що проводились впродовж останніх двох десятиліть.

У грудні 1997 року в Кіото (Японія) було підписано міжнародну угоду, що містить конкретні заходи зі скорочення викидів газів, що викликають парниковий ефект. Цю міжнародну угоду, що отримала назву Кіотський протокол, підписали представники 38 країн та ЄС. Цей документ міг стати першим ефективним інструментом стимулювання сталого розвитку на різних рівнях розвитку суспільства — від глобального до регіонального.

Боннська угода встановлювала також правила розрахунку викидів таких газів, схему торгівлі квотами на викиди між державами, систему контролю за виконанням зобов'язань підписантами Кіотського протоколу. Передбачалося, що підписання Кіотського протоколу відбудеться на саміті в Йоганнесбурзі в 2002 р. Проте, ключове питання — ратифікація Кіотського протоколу, на саміті в Йоганнесбурзі остаточно вирішене не було. Головною причиною стала невизначеність наукових знань про дію «парникових» газів на довкілля і глибокі розбіжності між учасниками відносно координуючих можливостей ринкових механізмів. В результаті Кіотський протокол набрав чинності лише в лютому 2005 року і його механізм, у тому числі, система міжнародної торгівлі квотами на викиди, в наш час проходить лише першу практичну перевірку, натомість дія самого документа вичерпується у 2012 року.

### **Початок XXI століття.**

Досить важливим з точки зору стимулювання сталого розвитку були рішення, прийняті на Міжнародній конференції з фінансування розвитку (International Conference on Financing for Development). Конференція проходила у Монтерреї (Мексика) 18-22 березня 2002 року. Глави держав і урядів країн світу, відзначаючи дефіцит ресурсів, закликали досягти інтернаціонально погоджених цілей розвитку, у тому числі тих, що містяться в Цілях Тисячоліття. Для цього вони запропонували використовувати такі інструменти: податкові важелі, інвестиції в економічну і соціальну інфраструктуру, розвиток ринків капіталу через банківські системи, проводити розсудливу бюджетну і грошову політику. Також зменшувати вплив інфляції, сприяти високим нормам економічного зростання, повній зайнятості, викоріненню бідності, ціновій стабільності.

Наступним етапом втілення ідей сталого розвитку на міждержавному рівні було проведення Світового саміту зі сталого розвитку (Саміт Землі 2002, P10+10) World Summit on Sustainable Development (Earth Summit 2002). Саміт являв собою зустріч керівників країн та урядів світу на найвищому рівні в Йоганнесбурзі з 26 серпня по 4 вересня 2002 року. Зустріч дала змогу об'єднати велику кількість інтересів, які представляли як голови держав та урядів, так і керівники та експерти від кожної з головних груп. В ній взяли участь понад 22 тис. людей, зокрема понад 8 тис. представників недержавних організацій, бізнесових структур та 4 тис. представників преси. На саміті було розглянуто результати, досягнуті країнами з виконання зобов'язань, взятих в 1992 та 1997 р., оцінено успіхи на шляху просування до сталого розвитку. Саміт у Йоганнесбурзі дав змогу визначити цілі, часові рамки і зобов'язання з широкого спектра питань, які покликані змінити життя у всіх регіонах світу, у тому числі, деякі нові цільові показники, пов'язані із забезпеченням базовими елементами санітарії, використанням і виробництвом хімічної продукції та ін. Найважливішим результатом зустрічі стало те, що міжнародні зобов'язання були доповнені низкою добровільних партнерських ініціатив зі сталого розвитку.

У процесі підготовки до зустрічі та на самій зустрічі було оголошено про більш як двісті партнерських пропозицій, зосереджених у багатьох вирішальних напрямках сталого розвитку у всіх регіонах світу. Для реалізації цих партнерств було виділено значні обсяги фінансування. В рамках саміту уряди країн прийняли два основні документи: Йоганнесбурзький план з імплементації та Йоганнесбурзьку декларацію зі сталого розвитку. На саміті було відмічено, що за минуле десятиліття рішення, прийняті з доквілля охорони і переходу до сталого розвитку,

багато в чому виявилися не виконаними. Попри загальне економічне зростання, глобалізаційні процеси, що розвернулися, не принесли істотного поліпшення якості життя більшої частини людства, а допомога країнам, що розвиваються, скоротилася. Так, розвинені країни на фінансування заходів за рішенням екологічних проблем і розвиток виділяли бідним країнам світу в середньому не більше 0,3 % від ВВП замість рекомендованих ООН — 0,7 % (США, наприклад, відраховували засоби у розмірі 0,1 % ВВП). У той же час уряди розвинених держав продовжували субсидувати національних виробників. Причому бюджетні витрати зросли з 650 млрд дол. до 1,5 трлн дол. в рік. Цієї суми, як вважають експерти, сповна вистачало б для повного виконання заходів, намічених у порядку денному на XXI століття.

Для реалізації прийнятих в Йоганнесбурзі зобов'язань учасники саміту виступили з конкретними ініціативами. Так, США оголосили про виділення 970 млн дол. протягом трьох років на проекти в області водопостачання і санітарії, про інвестування 90 млн дол. в 2003 році в програми сталого розвитку сільського господарства, про виділення 53 млн дол. на лісове господарство в період 2002—2005 роках Європейський союз оголосив про ініціативу «Вода для життя», яка передбачає залучення партнерів для вирішення завдань в області водопостачання і санітарії в основному в Африці і Центральній Азії, а також виступив з ініціативою партнерства в області енергетики з об'ємом інвестицій 700 млн дол. та ін. Десять основних електроенергетичних компаній «Європейської сімки» підписали з ООН документи про сприяння в технічній співпраці по розробці проєктів у сфері енергетики в країнах, що розвиваються. Тобто, рішення, ухвалені на саміті мали позитивний вплив на просування ідей сталого розвитку, особливо з позицій його стимулювання.

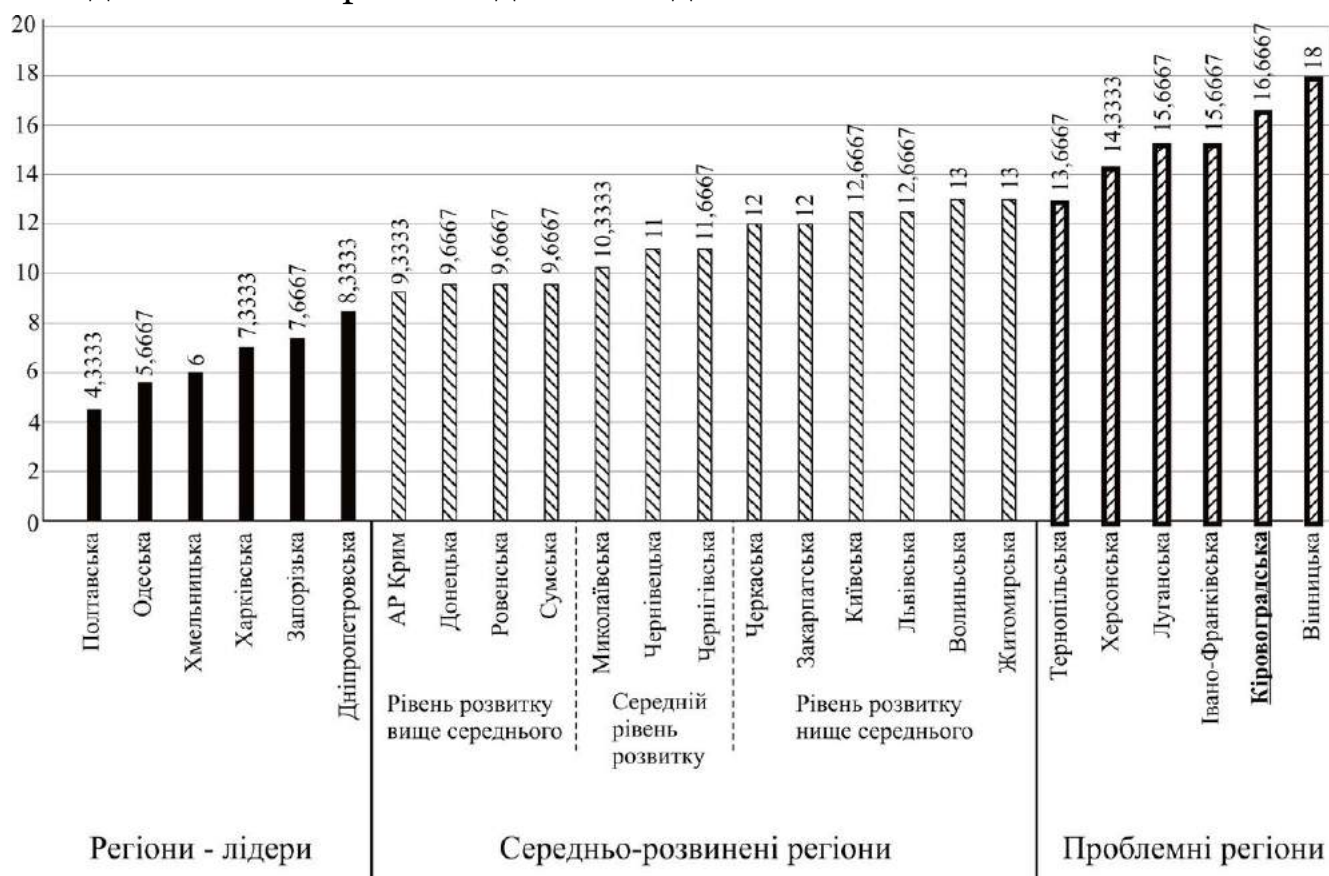
### **Дослідження сталого розвитку і його впливи.**

Надалі теоретичні дослідження щодо ідеї пошуку раціонального суспільного розвитку активізувалися. Різні аспекти проблеми стають предметом наукових дискусій. Економісти, які фокусують увагу на сталості, мають насамперед на увазі добробут, прибуток, нагромадження капіталу (Далі, Пеззі ін.). Значна увага приділяється застосуванню техніки екологічної оцінки (Пірс, Маркандіа, Барб'єр ін.). Дослідники-географи були зацікавлені в дослідженні того, які наслідки породжує сталий розвиток для планування використання земельних площ (Наесс, Оуенс, Рід ін.).

Вклад у розвиток сталого розвитку зроблений такими зарубіжними вченими як Лейзеровіч А. А., Кейтс Р. В., Перріс Т. М., Хулс Дж. М.

Бібліометричний аналіз наукових публікацій з питань звітності у сфері сталого розвитку проведено українськими науковцями.

Реакцією на заклопотаність вченими питаннями комплексного тривалого розвитку було створення у 70-80-х роках ХХ ст. міжнародних неурядових наукових організацій з вивчення глобальних процесів на Землі, таких як Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень (ІФІАС), Римський клуб (з його знаменитою доповіддю «Межі зростання»), Міжнародний інститут прикладного системного аналізу, а в СРСР — Всесоюзного інституту системних досліджень, проведення в 1972 році в Стокгольмі Конференції ООН з довкілля і створення Програма ООН з довкілля (UNEP). Відповідно до цього почали розвиватися екологічна політика і дипломатія, право довкілля, з'явилася нова інституційна складова — міністерства і відомства з довкілля.



**Рейтинг регіонів України за рівнем сталого розвитку**

## ЛІТЕРАТУРА

- Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. досл.) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. — К.: МАУП, 2005. — 492 с.: іл. — Бібліогр.: с. 474—491.
- Буркинский Б. В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития // ИПРЭИ НАН Украины. / Буркинский Б. В., Степанов В. Н., Харичков С. К. — Одеса: Фенікс, 2005. — 575 с.
- Голубець М. А. Розвиток «сталий» чи «збалансований»? / М. А. Голубець // Український географічний журнал. — 2006. — № 2. — С. 66-69.
- Поліщук В. Г. Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону / В. Г. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 11. — С. 168—173.
- Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.un.org/esa/ffd>
- Hulse J. H. Sustainable Development at Risk: Ignoring the Past. / J. H. Hulse — New Delhi: Cambridge University Press India Pvt. Ltd. Ottawa: International Development Research Centre, 2007. — 390 p.
- Kates R. W. What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. / R. W. Kates, T. M. Parris, A. A. Leiserowitz. — Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Number 3, P. 8 –21.

### **Тема 3. КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (2 год.).**

Економіка нашої країни переживає непростий період відновлення, коли формування нових механізмів модернізованої економіки має відбуватись на тлі стабілізації економічного розвитку всієї соціально-економічної структури регіонів. Гостроти проблемі сталого розвитку додає формування багатьох дестабілізуючих факторів розвитку, нестійкість стала характерною рисою функціонування економічних систем всіх рівнів, посилюються дезінтеграція та поляризація регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку.

Дослідженню процесів сталого розвитку присвячено наукові праці А. Піковського, О. Кузнецова, Б. Большакова, П. Самуельсона, І. Тарасенка та інших іноземних та вітчизняних вчених. Особливої уваги заслуговують трактування сутності сталого розвитку регіону М. Калинчикова, З. Коробкова, Х. Барлибаєва, Г. Гутмана, С. Федіна, А. Мирєдова.



Поняття «сталий розвиток» ввів голова Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН Гру Харлем Брутланд у 1987 році. На його думку, сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Подальша конкретизація поняття сталого розвитку була здійснена на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, де Концепцію сталого розвитку визнано домінантною ідеологією функціонування земної цивілізації у ХХІ столітті. На конференції схвалено план дій, що отримав назву «Порядок денний на ХХІ століття». Згідно з визначенням, прийнятим на конференції, сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, за якого здійснюється задоволення потреб теперішніх поколінь, але не ставиться під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Сталий розвиток почали розглядати як сукупність трьох складових, а саме економічної, екологічної та соціальної, недооцінка кожної з яких буде приводити до проблем забезпечення сталого розвитку. У 2002 році в Йоганнесбурзі на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку прийнято «План виконання рішень на найвищому рівні». На цьому саміті констатувалося, що ідея сталого розвитку за десятиліття не стала актуальною та не набула суттєвого розвитку в практичній діяльності.

Зі зростанням інтересу дослідників до цієї проблеми та більш глибоким осмисленням сутності сталого розвитку стали виникати його численні визначення, а єдиного сучасною наукою поки не виділено. Нині існують два досить самостійні напрями в самому трактуванні концепції сталого розвитку. В рамках першого напрямку основний акцент робиться на екологічній складовій стійкості в контексті необхідності забезпечення відтворюваності обмежених ресурсів. Однак останнім часом більше про себе заявляє другий напрям, в якому на перший план висувуються не екологічні, а соціально-економічні та інші аспекти сталого розвитку. Існують такі авторські формулювання поняття.

### **Трактування сутності сталого розвитку**

**З. Герасимчук.** Сталий розвиток – це процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах протягом тривалого проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та поліпшення якості життя сучасних та майбутніх поколінь за умови збереження та поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища.

**І. Тарасенко.** Сталий розвиток – це керований процес гармонічних, закономірних, цілеспрямованих змін, основним

результатом якого є не лише економічне зростання та суспільний добробут, але й ощадне використання всіх видів ресурсів та збереження навколишнього природного середовища.

**Г. Дейлі.** Гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес усієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли в процесі неухильного інноваційного інтенсивного (не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, зокрема за етнічними, расовими чи статевими ознаками.

Ключовою ідеєю сталого розвитку є пошук такого співвідношення між природокористуванням та соціально-економічним розвитком, яке б забезпечило ефективне використання природних ресурсів, підтримувало б екологічну безпеку суспільства та гарантувало б необхідну якість життя та добробуту населення.

Парадигма сталого розвитку, що передбачає динамічний процес послідовних позитивних змін, які забезпечують збалансованість економічного, соціального та екологічного аспектів життя суспільства, має лежати в основі формування підходів до вирішення масштабних проблем територіальних утворень. Це особливо актуально в сучасних умовах, коли відбувається перенесення центру ваги економічних реформ на рівень регіоні, посилюється їх роль в реалізації економічної політики держави, тому що в сучасній економіці роль регіонів як суб'єктів економічної діяльності постійно зростає через їх нелінійний, асиметричний, хвильовий та циклічний характер.

Зміни в економіці, які супроводжувалися скороченням обсягів промислового виробництва, падінням життєвого рівня значної частини населення, критичним зниженням ефективності національної економіки, вплинули в усьому економічному просторі на господарські системи регіонів, в яких були підірвані основи розширеного відтворення, сформувалися численні дестабілізуючі фактори розвитку. Нестійкість стала характерною рисою їх стану.

Пріоритетним підходом до здійснення реформ на рівні регіону має бути переконання, що слід відмовитися від ототожнення розвитку території з її господарським розвитком. Не можна вважати регіон таким, що стійким чином розвивається, за ознакою підвищення економічних показників. Сталий розвиток регіону має бути націлений на досягнення високої якості

життя за позитивної динаміки комплексу різних показників. Загалом можна говорити про загальну вимогу збалансованого, безпечного та ефективного розвитку, що забезпечує досягнення намічених цілей та пріоритетів соціального, екологічного та економічного характеру.

В умовах, що склалися, модель сталого розвитку повинна враховувати досягнення взаємопов'язаних цілей соціальної, економічної та екологічної стійкості в регіоні як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Сталий розвиток регіону може бути забезпечено за рахунок:

- гармонійного поєднання економічного, соціального та екологічного розвитку;
- координації зусиль всієї спільноти для досягнення сталого розвитку;
- провідної ролі держави в забезпеченні сталого розвитку.

У зв'язку з цим факторами, що визначають стійкість розвитку території, є:

- соціальний розвиток (демографія, побутові послуги тощо);
- оптимізація господарської структури регіону щодо типу розширеного відтворення (трудо-, фондо-, ресурсозберігаючого), що забезпечує в регіоні максимальну економію суспільної праці; формування інтенсивних зовнішньоекономічних та міжрегіональних зв'язків;
- ослаблення негативних економічних наслідків господарського освоєння та експлуатації території регіону;
- створення регіонального інноваційного комплексу, необхідного для підтримки стійких темпів розвитку регіону та забезпечення його конкурентоспроможності.

Таким чином, стійкість регіонального розвитку може бути розглянута як тривалість збереження умов для відтворення потенціалу території (його соціальної, природно-ресурсної, екологічної, господарської та інших складових) в режимі збалансованості (підтримання особливої пропорції всіх складових регіонального потенціалу) та соціальної орієнтації (оцінювання впливу вектору та кількісних параметрів регіональних ситуацій перш за все за тим, як вони впливають на рівень та якість життя населення).

Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку кожного регіону викликає також необхідність дотримання певної ієрархії цілей та завдань, пов'язаних з особливостями сусідніх регіонів. Таким чином, державне регулювання економіки стає найважливішою умовою стійкості розвитку всієї системи разом з ринковим саморегулюванням. При цьому державне регулювання включає комплекс методів та важелів впливу на економічну систему як макрорегіону, так і окремого суб'єкта.

**Висновки.** Таким чином, симбіоз розглянутих вище економічних категорій дає можливість сформулювати своє бачення поняття «концепція сталого розвитку регіону». Можна запропонувати його трактування як гармонійного, збалансованого, динамічного поєднання всіх складових підсистем та процесів регіону (природно-географічних, соціально-економічних, політичних, екологічних тощо), що дає змогу через диверсифікацію економіки нарощувати сукупний потенціал території для задоволення зростаючих людських потреб.

### ЛІТЕРАТУРА

- Руденко Л. Сталий розвиток: пошуки моделей сталого розвитку України. Український географічний журнал. 1998. № 1. С. 5–12.
- Порудєєва Т.В. та ін. Концепція сталого розвитку регіону. URL: [http://rev.kpu.zp.ua/journals/2018/6\\_11\\_uk/65.pdf](http://rev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/65.pdf)
- Reduction and predictability of natural disaster / eds. J.B. Rundle, D.L. Turcotte, W. Klein/ Proceedings of the workshop “Reduction and predictability of natural disasters” held January 5–9, 1994 in Santa Fe, New Mexico. 2005.
- Герасимчук З. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та практики): автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка». Львів, 2002. 47 с.
- Тарасенко І. Методологічні основи сталого розвитку підприємств легкої промисловості: автореф. дис. ... докт. екон наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Київ, 2011. 32 с.
- Дэйли Г., Кобб Дж. Ради общего блага / пер. на русс. яз. Под ред. А. Ретеюма, П. Сафонова. Москва: Российское отделение ISEE, 1994. 323 с.
- 13.Шпортко А., Кірейцева Г. Становлення концепції сталого розвитку. URL: [http://www.ztu.edu.ua/ua/science/conference/files/eco\\_es.../ShportkoAM.doc](http://www.ztu.edu.ua/ua/science/conference/files/eco_es.../ShportkoAM.doc)

#### **Тема 4. ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (2 год.).**

Забезпечення сталого розвитку в сучасних умовах функціонування економіки України вимагає реалізації стратегії соціально-економічних перетворень, спрямованих на зміну соціальних і економічних пріоритетів розвитку та механізмів їх реалізації. Перехід України до сталого розвитку визначається активною участю в цьому процесі регіонів. На сучасному етапі розробки проблем сталого розвитку недостатньо відображеним є регіональний аспект сталого розвитку, відповідно до цього не регулюються ці проблеми у загальній системі сталого розвитку.

Сталий розвиток регіону означає підвищення рівня подолання ним несприятливих соціальних, економічних і екологічних ризиків та тенденцій, із спроможністю регіону забезпечувати збалансований розвиток, саморегулювання, самовдосконалення із максимальним використанням внутрішніх, а також зовнішніх позикових ресурсів для задоволення потреб населення регіону.

Сталий розвиток регіону обумовлюється визначенням цілей соціального розвитку та виявлення умов щодо їх досягнення, при яких економічні цілі є похідними від соціальних цілей і є засобом забезпечення сталого розвитку в цілому.

В Україні дослідження окремих аспектів концепцій сталого розвитку проводили такі науковці, як Б. Данилишин, В. Волошин, С. Дорогунцов, М. Згуровський, В. Шевчук та інші. Однак комплексні дослідження у цій галузі, які включають соціальні, економічні та правові аспекти забезпечення сталого розвитку регіону, є недостатньо дослідженими.

Міжнародними документами, які відображають загальні проблеми формування людського потенціалу в умовах сталого розвитку та особливості управління сталим розвитком на регіональному рівні, є: Програма дій «Порядок денний на XXI століття», одним з основних напрямів реалізації якої є розробка регіональних Повісток для великих і малих міст; «Стамбульська декларація по населених пунктах» і «Порядок денний ХАБІТАТ», прийняті на Міжнародній конференції ООН зі сталого розвитку населених пунктів; матеріали засідань Комісії ООН по населеним територіям і сесій Комітету з населених пунктів (ЄЕК ООН); «Керівні принципи планування сталого розвитку населених пунктів ЄЕК ООН».

В Україні основними документами, що регулюють політику реалізації принципів сталого розвитку, є Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі

стійкого розвитку на 2003-2015 рр. та Постанова ВР України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів» від 24.12.1999 р. №1359-Х.

Концепція сталого розвитку (sustainable development) значною мірою є продовженням концепції ноосфери, сформульованої академіком В. Вернадським у першій половині ХХ століття. Її сутністю є обов'язкова узгодженість економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувалися якість і безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля й відбувався соціальний прогрес, який визнає потреби кожної людини.

***Елементами соціальної, економічної та правової складових сталого розвитку є :***

- система науково обґрунтованого законодавства; соціальна справедливість;
- координація урядових і цивільних структур у забезпеченні сталого розвитку суспільства;
- продуктивне поєднання усіх форм власності у народному господарстві, цивілізована товарно-ринкова економіка;
- демонополізація та вільна конкуренція виробників і споживачів; виробництво промислової та іншої продукції, культурних послуг у достатній кількості для забезпечення основних потреб населення;
- ліквідація голоду, злиденності, безробіття;
- турбота про дітей і людей похилого віку, хворих і калік;
- виховання дітей і підлітків й освіта; розвиток широкої мережі професійних середніх і вищих навчальних закладів.

Системне узгодження економічної, соціальної та екологічної складових є актуальним і складним завданням. Зокрема, взаємний зв'язок соціальної та екологічної складових приводить до необхідності збереження рівних прав сьогоденних і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових вимагає досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ між людьми та надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства.

Взаємозв'язок природоохоронної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на довкілля. Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе

значення для забезпечення цих умов є справедливий розподіл благ між людьми, зменшення GINI-індексу, збереження соціального капіталу.

Нормативно-правовими документами, що регламентують розвиток людського потенціалу в контексті сталого розвитку за останні роки та на перспективу, також є такі концепції, стратегії, програми: “Стратегія демографічного розвитку України на 2006-2015 рр.”, яка сприятиме відтворенню та зростанню кількості і якості населення в Україні; постанови Кабінету Міністрів України “Про Національний план розвитку системи охорони здоров’я на період до 2010 р.”; “Про Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.”; “Про Державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2010 р.”; здійснюється громадське обговорення проекту Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції Державної програми “Здорова дитина на 2008-2017 рр.” тощо.

Проте заходи щодо розвитку людського капіталу, передбачені цими нормативно-правовими актами, є неповними, відсутня системна політика розвитку людського капіталу на всіх рівнях державного управління, а питання якості життя не визнано пріоритетом соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

***Досвід розвинених держав свідчить, що сучасна концепція управління людським розвитком повинна будуватись на таких основних принципах:***

- стратегічне управління людським потенціалом на основі покращення людського капіталу із врахуванням довгострокових перспектив його розвитку;
- соціальні інвестиції – капіталовкладення у людський капітал та інвестування у його розвиток для поліпшення якості, з подальшою економічною віддачею;
- постійний розвиток щодо створення умов для безперервного навчання і розвитку трудового потенціалу через використання інтелектуальних, творчих і підприємницьких здібностей, зростання компетенцій; якість трудового життя через інтелектуалізацію процесу праці, відповідну оплату праці, створення сприятливих умов праці, формування організаційної культури праці, надання можливостей для професійного зростання;
- інтелектуальне регулювання трудових відносин через підвищення рівня професійної компетентності спеціалістів у сфері управління людськими ресурсами, які здатні виконувати складні аналітичні, управлінські, соціальні, освітні функції, грамотно формувати соціальний капітал в організації;

- соціальні інновації – визнання інноваційної якості людського капіталу,
- застосування прогресивних технологій розвитку людських ресурсів.

Концепція сталого розвитку держави є основою для розробки відповідних нормативно-правових документів, стратегій і програм соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення скоординованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування для вирішення практичних завдань на державному та регіональному рівнях і має відображати регіональний аспект сталого розвитку. Забезпечення сталого розвитку регіону має базуватись на комплексі характерних для регіону сприятливих природно-ресурсних, соціально-економічних, демографічних та екологічних властивостей і стимулювати вирішення проблем, які зумовлені обмежуючими факторами – розміром території, географічними умовами проживання, людськими ресурсами, рівнем індустріального розвитку, ризиками сільськогосподарської діяльності тощо.

***Метою сталого розвитку регіону є:***

- забезпечення єдиної цілісної моделі соціального, економічного та екологічного розвитку регіону;
- зростання добробуту населення регіону;
- забезпечення динамічного соціально-економічного зростання;
- збереження навколишнього середовища та раціональне використання й відтворення природно-сировинного потенціалу;
- задоволення потреб населення регіону на основі розбудови високоефективної економіки та системи управління господарським комплексом;
- стимулювання структурних перетворень економіки регіону.

***Принципами сталого розвитку регіону в соціально-економічній сфері можна визначити:***

- пріоритет людини в соціально-економічному розвитку регіону;
- підвищення рівня добробуту населення регіону,
- подолання бідності, якісна зміна структури споживання;
- пріоритетний розвиток систем охорони здоров'я, освіти, науки, культури як чинників довгострокового зростання продуктивної, творчої активності населення регіону і, як наслідок, еволюції народного господарства;
- перехід до ресурсозберігаючого, інноваційного типу розвитку економіки регіону;
- гармонізація співвідношень населення регіону з природним оточенням;



- забезпечення сьгоднішніх соціальних потреб і створення умов для майбутнього соціуму регіону;
- взаємна відповідальність органів влади, підприємницьких структур та

населення за сталий розвиток регіону;

- відкритість та прозорість соціально-економічної політики регіону та участі всіх верств населення в реалізації стратегії сталого розвитку регіону;
- розвиток міжнародної співпраці і соціального партнерства з метою забезпечення сталого розвитку регіону.

***Соціально-економічними пріоритетами сталого розвитку регіону є :***

- розвиток людського потенціалу регіону на основі якісного удосконалення систем освіти, охорони здоров'я, житлового будівництва та інших галузей сфери послуг, розташованих у регіоні;
- створення конкурентоспроможної соціально орієнтованої економіки регіону;
- інноваційний розвиток економіки регіону;
- створення умов для прогресивного розвитку науково-технічного потенціалу регіону;
- ефективне використання промислового, сировинного та транзитного

потенціалу регіону, відповідний захист регіональної економіки від внутрішніх та зовнішніх загроз;

- нарощування експортного потенціалу регіону на основі підвищення рівня конкурентоспроможності, розвитку наукоємних високотехнологічних ресурсо- та енергозберігаючих виробництв;
- задоволення соціальних потреб регіону;
- організація безпечного відтворення внутрішніх економічних процесів у регіоні;
- створення ресурсних, соціальних, організаційних умов, які гарантують якісну життєдіяльність населення регіону.

***Стратегічні цілі та завдання сталого розвитку регіону в соціально-економічному аспекті визначаються такими основними положеннями:***

- формування нових підходів до політики сталого розвитку регіону;
- забезпечення сталого розвитку регіону через зростання рівня і якості життя населення;

- забезпечення інтеграції між освітою, науково-технологічною сферою та виробництвом у регіоні для задоволення попиту національної економіки на високотехнологічну продукцію;
- забезпечення прогресивного розвитку галузей регіону, які виробляють високотехнологічну, наукоємну продукцію, і зменшення питомої ваги сировинної продукції у загальному обсязі реалізації продукції добувної та обробної промисловості;
- ефективний захист внутрішнього ринку регіону від недоброякісного імпорту, який завдаватиме шкоди регіональним виробникам, здоров'ю людей та природному середовищу регіону;
- збільшення частки споживання товарів регіональних товаровиробників у загальному обсязі внутрішнього споживання;
- економічне зростання регіону через створення умов для високопродуктивної праці населення та досягнення сучасної якості життя на основі подальшої розбудови в регіоні соціально орієнтованої ринкової економіки;
- раціональне і ефективне використання природних ресурсів через створення системи науково обґрунтованого використання природних ресурсів на засадах оптимізації потреб та можливостей регіону;
- забезпечення координації сталого розвитку регіону з урахуванням державних і суспільних інтересів, здійснення державного контролю за дотриманням законодавства, державних стандартів і норм;
- створення регіональних комісій з науково-технічної експертизи розробок, які пропонується впроваджувати на підприємствах регіону;
- підтримка формування в регіоні виробництв із замкненим циклом;
- реалізація соціальних програм, спрямованих на вирішення гострих проблем регіону, організація належного контролю за виконанням цих програм;
- створення умов для розвитку людського потенціалу регіону;
- сприяння всебічному розвитку людського капіталу населення регіону;
- запровадження нових механізмів розвитку регіональної соціальної інфраструктури на основі залучення коштів держави, регіону, бізнесу;
- реалізація пріоритетів соціальної політики як однієї з найважливіших умов сталого розвитку регіону;

- реалізація трудового й інтелектуального потенціалу регіону для створення умов щодо самозабезпечення працездатними громадянами свого матеріального благополуччя;
- забезпечення раціональної зайнятості населення на основі збереження робочих місць на перспективних підприємствах регіону; створення нових робочих місць у регіоні, у тому числі в приватному секторі економіки;
- систематичне підвищення рівня оплати праці як основного джерела грошових доходів населення і найважливішого стимулу трудової активності працівників найманої праці в регіоні;
- формування середнього класу на основі значного зростання грошових доходів населення регіону;
- зниження рівня малозабезпеченості населення в регіоні;
- підвищення соціального захисту в регіоні на основі посилення адресності надання допомоги, раціоналізація системи пільг, поліпшення соціального обслуговування;
- узгодженість соціального, економічного і екологічного аспектів розвитку регіону з оточуючими територіями.

Сталий розвиток регіону характеризується його можливістю забезпечувати позитивну динаміку соціально-економічних показників, рівня і якості життя населення, використовувати з цією метою інноваційні чинники і умови, у тому числі, збалансоване відтворення соціального, економічного, природно-ресурсного потенціалів. Для ефективного управління процесами сталого розвитку є необхідним визначення переваг та загроз сталому розвитку регіону.

***Основними загрозами сталому розвитку регіону в соціально-економічній сфері є такі :***

- процес ринкового реформування економіки і створення конкурентного середовища є незавершеним;
- структуроутворюючі підприємства в регіонах знаходяться в стані виробничої і фінансової кризи;
- незавершеність процесу формування муніципальної власності, у тому числі на землю як основний ресурс регіонального розвитку;
- нечіткість системи взаємовідносин і розподілу повноважень між державою і регіонами, що збільшує невизначеність при плануванні соціально-економічної діяльності;
- несформованість соціальної відповідальності, ділової етики у сфері бізнесу, що ускладнює узгодженість питань між владою і бізнесом і їх взаємодію у визначенні та реалізації перспектив розвитку регіонів;

- падіння життєвого рівня в регіонах;
- зростання соціальної нерівності між населенням усередині регіону;
- зниження фінансування на соціальні цілі;
- нестабільність промислового виробництва регіону;
- наявність підприємств із застарілим обладнанням, високим рівнем зносу основних фондів, недостатніми власними коштами на їх модернізацію;
- дефіцит особистих оборотних коштів підприємств, низька інвестиційна й інноваційна активність;
- складність впровадження новітніх технологічних розробок у серійне виробництво на підприємствах регіону;
- наявність дефіциту висококваліфікованих кадрів у промисловості;
- наявність значної конкуренції імпортних аналогів продукції, що виробляється у регіоні;
- низький рівень конкурентоспроможності виробленої продукції на підприємствах регіону;
- звуження внутрішнього ринку регіону;
- недовантаження виробничих потужностей і, як наслідок, руйнування технологічного потенціалу;
- обмежена економічна спеціалізація регіону;
- сировинна спрямованість промислової діяльності підприємств регіону.

***Перспективними напрямками державного регулювання сталого розвитку регіону є:***

- реалізація в інших регіонах своєї конкурентоздатної або унікальної продукції із максимально можливим експортом;
- нарощування існуючого економічного потенціалу регіону для розвитку промислової спеціалізації регіону;
- регіональний резерв всього необхідного для самоорганізації свого життєзабезпечення;
- підтримка попиту на продукцію галузей регіональної економічної спеціалізації регіону;
- посилення орієнтації на розвиток ефективних секторів економіки; активізація структурних перетворень в регіоні;
- розширення приватного бізнесу в регіоні;
- широке впровадження досягнень науки і техніки на підприємствах регіону;
- прискорення інтеграційних процесів регіону з іншими регіонами та із зарубіжжям;
- збалансований розвиток усіх територій і населених пунктів у регіоні;

- вдосконалення структур виробництва та споживання з урахуванням наявних ресурсів і оптимального рівня задоволення потреб населення регіону;
- послідовне зниження питомої ваги виробництва товарів і зростання питомої ваги сфери послуг;
- підвищення конкурентоспроможності економіки регіону через раціональне використання таких факторних умов, як: природні і трудові ресурси, науковотехнічний та інноваційний потенціали, виробнича і соціальна інфраструктура;
- створення привабливого інвестиційного клімату та сприятливих умов для підприємницької діяльності, розвитку ринкової інфраструктури, розширення внутрішнього споживчого ринку регіону;
- пріоритетний розвиток галузей і виробництв регіону,
- конкурентоздатних як на внутрішньому, так і на світових ринках;
- експорт капіталу на основі використання конкурентних переваг регіонів через створення кластерних, корпоративних і інших інноваційних структур.

***Основними завданнями переходу України та її регіонів до сталого розвитку є:***

- створення правових засад переходу до сталого розвитку через удосконалення діючого законодавства та економічних механізмів регулювання сталого розвитку;
- удосконалення соціальної інфраструктури регіону з метою створення умов для розвитку дошкільного виховання, освіти, культури, охорони здоров'я, відпочинку;
- підвищення рівня забезпеченості житлом згідно із потребами і можливостями різних верств населення;
- удосконалення виробничої інфраструктури із забезпеченням її економічної ефективності і соціальною орієнтацією;
- розробка Концепції збереження людського потенціалу регіону, головною ідеєю якої має бути визнання якісного відтворення людського потенціалу у програмних документах як основного ресурсу сталого розвитку регіону та держави;
- розробка та впровадження науково обґрунтованої програми розвитку трудового потенціалу, адекватного перспективним потребам економіки регіону;
- впровадження гнучкої форми зайнятості з метою вирішення проблем безробіття та оптимізації використання робочої сили в регіоні;

- розробка та запровадження комплексу заходів щодо реформування ринку праці регіону з метою підвищення його адаптивності до вимог попиту на трудові ресурси;
- надання господарюючим суб'єктам значної міри самостійності у виборі й реалізації їх діяльності, що відповідає інтересам сталого розвитку регіону;
- створення системи моніторингу сталого розвитку;
- проведення наукових досліджень, що сприятимуть вирішенню соціально-економічних та інших питань забезпечення сталого розвитку регіону;
- створення інформаційних систем з використання наукових досліджень, інформації про регіони, які мають досвід щодо забезпечення їх сталого розвитку;
- провідна роль регіональних органів влади при здійсненні цілей і завдань сталого розвитку, вдосконалення систем управління, політичних механізмів прийняття і реалізації рішень щодо сталого розвитку;
- підвищення координованості і ефективності діяльності держави, регіонів, приватного бізнесу і суспільства; здійснення міжнародного співробітництва щодо забезпечення сталого розвитку регіону;
- удосконалення чинного законодавства та розроблення нових нормативно-правових актів з питань забезпечення сталого розвитку регіону;
- підвищення інвестиційної привабливості регіонів шляхом створення умов для використання сильними регіонами власних можливостей розвитку;
- оцінка господарської ємності регіональних екосистем країни, визначення припустимого антропогенного впливу на них;
- ефективна підтримка депресивних регіонів, створення умов для скорочення їх відставання і подолання існуючих негативних тенденцій;
- створення системи інститутів, необхідних для становлення і розвитку ринкової економіки, що дозволяє вирішувати завдання підвищення рівня життя людей, модернізації виробництва, безпеки країни й регіонів та забезпечувати сталий розвиток;
- розвиток підприємництва в регіоні як активізатора для створення нових робочих місць, умов для самореалізації людини, формування середнього класу;

- проведення відповідних наукових досліджень і розробок, сконцентрованих на найважливіших довгострокових міжгалузевих програмах регіону;
- зниження ресурсоемності та імпортоємності промислового виробництва підвищення конкурентоспроможності промислової продукції експортної спрямованості;
- науково-технічне забезпечення розвитку регіональної сировинної бази, охорона здоров'я і довкілля;
- ефективне функціонування реального сектору економіки регіону в умовах його екологізації;
- здійснення регіональної інвестиційної політики відповідно до спеціальних державних програм, проектів залучення іноземних інвестицій для розвитку малого і середнього підприємництва, а також із врахуванням програм, що реалізуються в інвестиційній сфері міжнародними фондами і організаціями;
- залучення в регіон зовнішніх запозичень з розширенням інвестиційної спрямованості;
- створення рівних і прогнозованих умов економічної діяльності в регіоні;
- підвищення інноваційної активності і стимулювання випереджаючого розвитку високотехнологічних секторів економіки регіону;
- стимулювання процесів реструктуризації і реформування підприємств регіону, підвищення їх ефективності;
- сприяння розвитку малого і середнього підприємництва в регіоні;
- забезпечення структурно-асортиментної збалансованості виробництва і споживання найважливіших продовольчих і непродовольчих товарів із врахуванням потреб конкретних груп населення;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на основі модернізації виробництва;
- реструктуризація і вдосконалення організаційних структур із створенням невеликих і середніх підприємств, що випускають товари для конкретних груп споживачів.

Перехід України до сталого розвитку значною мірою визначається активною участю в цьому процесі регіонів. У регіонах мають бути розроблені особисті Концепції сталого розвитку регіону, на основі яких формуватимуться відповідні стратегії та програми щодо створення умов для переходу до сталого розвитку. Вагомою інституційною основою управління процесами забезпечення сталого розвитку регіону є

удосконалення чинного законодавства через внесення змін до Законів України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про державні цільові програми» і прийняття законопроектів «Про засади державної регіональної політики», «Про територіальний устрій України», проекту Концепції сталого розвитку України та іншими базовими документами.

**Основним завданням Концепції сталого розвитку регіону є** визначення пріоритетних напрямів створення реальних умов для поліпшення добробуту населення, вирішення його соціальних проблем на

основі підвищення ефективності функціонування регіональної економіки через структурну реорганізацію, більш ефективне використання людського

потенціалу, виробничих активів, економічних чинників. Формування Концепції сталого розвитку регіону вимагає дотримання певних принципів, одним з яких є принцип адаптивності. Дотримання вимог принципу адаптивності означає, що формування концепції регіонального сталого розвитку необхідно здійснювати з урахуванням можливих змін в економічному і соціальному стані регіону, що зумовить корегування цілей, пріоритетів і механізмів їх реалізації.

Сучасний економічний стан регіонів свідчить про ресурсну конкуренцію, в першу чергу – фінансову, коли регіони вимушені пропонувати потенційним інвесторам нові підходи до управління, ведення бізнесу, надання сучасних послуг, по інноваційному потенціалу. Таким чином, основою сучасного регіонального управління стають інноваційні підходи до управління, відносно яких **для досягнення цілей сталого розвитку необхідно:**

- увесь комплекс управлінських рішень щодо забезпечення регіонального сталого розвитку має бути направлений на головну стратегічну ціль – підвищення якості життя населення регіону;
- застосування методів адаптивного регіонального стратегічного планування як соціально-економічного процесу, який враховує регіональні особливі закономірності розвитку;
- розвиток як традиційних галузей регіону, так і розвиток інноваційних технологій;
- залучення громадськості до процесу стратегічного планування сталого розвитку регіону, державно-приватне партнерство і взаємодія з наукою;



- реалізація на регіональному рівні пріоритетних національних проектів з адаптацією державної політики, програм і економічних моделей сталого розвитку до регіональних умов;
- вироблення економічної стратегії при активній взаємодії органів державної влади для досягнення якісного економічного зростання як одного з найважливіших показників сталого розвитку регіону;
- удосконалення міжбюджетних стосунків при розробці пріоритетних напрямів сталого розвитку є інноваційним інструментом побудови ефективної регіональної економіки і пов'язано з фінансовим забезпеченням функцій органів регіональної влади;
- сталий розвиток регіону вимагає науково обґрунтованої і ефективної стратегії розвитку.

Згідно з концепціями сталого розвитку регіонів мають бути сформовані програми, метою яких є обґрунтування основних напрямів переходу регіонів до сталого розвитку із врахуванням їх ефективної участі при реалізації цього процесу. Розробка програм, що відображають регіональні аспекти сталого розвитку, мають здійснюватись як у рамках діючої системи державних прогнозів і програм соціально-економічного розвитку і як самостійний програмний документ, що направлений на вирішення всього комплексу соціальних, економічних, екологічних проблем, так і самостійних, найбільш проблемних ситуацій у даному регіоні.

***Зміст регіональних програм із забезпечення сталого розвитку має містити такі основні розділи:***

- регіональні інтереси і проблеми сталого розвитку; наявні ресурси і необхідність їх збереження; соціальні і економічні аспекти;
- пріоритетність цільових загальнодержавних програм сталого розвитку (продовольчих, житлових, демографічних, оздоровчих) із визначенням конкретних заходів, на засадах основних принципів сталого розвитку, які забезпечать: удосконалення регіональної структури економіки для забезпечення сталого розвитку регіону;
- розвиток галузей і видів діяльності у регіоні на основі наявних природних ресурсів з використанням прогресивних, адаптованих до регіональних умов технологій, що гарантують охорону довкілля;
- здійснення заходів із надання населенню соціальних видів послуг на рівні встановлених соціальних стандартів, забезпечення економічної, соціальної, екологічної безпеки населення регіону;
- створення комфортних умов мешкання населення у міських і сільських поселеннях регіону.

## ЛІТЕРАТУРА

- Грiневська С. М. ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу [http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37276/st\\_56\\_40.pdf?sequence=1](http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37276/st_56_40.pdf?sequence=1)
- Бабаєв В. Сталий та безпечний розвиток мегаполіса: економічні, соціальні, екологічні аспекти / В. Бабаєв // Управління сучасним містом. – К., 2004. – С. 62-64.
- Солтисік О. Щодо системного моделювання регіональної економіки з позиції сталого розвитку / О. Солтисік // Економіст. – 2004. – № 10. – С. 47-49.
- Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова ВР України від 24.12.1999 р. №1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
- Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 19 (598).

### **Тема 5. Стратегічні аспекти сталого розвитку рекреаційно-туристичної сфери Львівської області (2 год.)**

Розвиток рекреаційно-туристичної сфери та її базової складової – природно-ресурсного потенціалу – визначено пріоритетним завданням регіональної політики ряду областей України. Одними з найважливіших чинників, що визначають можливість забезпечення використання і споживання природних рекреаційних ресурсів є соціально-економічні та демографічні чинники. Львівщина характеризується великою щільністю населення і за цим показником посідає друге місце в Україні. Специфіка системи розселення регіону полягає у значній субурбанізації поселень. На території Львівщини проживає 40,3 % сільського населення області, а за кількістю сільських населених пунктів вона випереджає усі регіони країни.

Водночас структура внутрішнього валового продукту Львівської області досить несприятлива (сільське господарство і лісівництво становлять майже п'яту частину ВВП). Близько половини ВВП припадає на неринкові послуги (освіта, охорона здоров'я тощо), а частка промисловості є незначною. Отже, ринок праці на Львівщині є досить вузьким з високою часткою зайнятості населення в бюджетній сфері. Поряд з тим, у Львівській області існують проблеми з надлишком робочої сили. Особливо гостро стоїть проблема зайнятості населення гірських територій, де проживає близько четвертої частини населення області.

Стабілізація цих та інших негативних соціально-економічних процесів можлива за рахунок розширення сфер зайнятості, насамперед, створення галузі ринкових послуг, в тому числі і за рахунок розширення рекреаційно-туристичного сектора.

Пріоритетний розвиток рекреації в Карпатському регіоні доцільно розглядати з точки зору її позитивних соціально-економічних наслідків, які

полягають в розширенні ринку праці, особливо для гірського населення, вирівнюванні інфраструктури районів, збільшення частки приватного рекреаційного бізнесу тощо. Рекреаційно-туристичні переваги Львівщини полягають у можливостях широкої пропозиції відпочинку протягом вихідних днів та на більш тривалий час, різноманітних туристичних заходів, а також медичних послуг з використанням місцевих бальнеологічних ресурсів.

На Львівську область припадає сьома частина загальнодержавного природно-рекреаційного потенціалу. Основна частина природних рекреаційних ресурсів зосереджена в гірських і передгірських районах Львівщини. Так, в загальній структурі природно-рекреаційного потенціалу області обсяги бальнеологічних, лісових і ландшафтних ресурсів Дрогобицького району становлять п'яту, а Стрийського району – шосту частини. Серед рівнинних районів Львівщини найбільша частка природно-рекреаційного потенціалу зосереджена в Яворівському і Городоцькому районах (бальнеологічні, лісові ресурси), а також в Перемишлянському (лісові, водні). Найбільше земель оздоровчо-рекреаційного призначення знаходиться у Сколівському і Дрогобицькому районах області.

Основна частка в структурі рекреаційно-туристичного комплексу регіону належить сфері послуг зі санаторно-курортного лікування. Серед областей України за рівнем показника кількості санаторіїв і пансіонатів з лікуванням Львівщина посідає друге місце. В області зосереджено значний потенціал для нарощування обсягів діяльності санаторно-курортних закладів. Спостерігаються позитивні тенденції в курортно-рекреаційному господарюванні.

Політика посилення контролю за використанням бальнеологічних ресурсів і застосуванням ощадних технологій на поч. 2000-х рр. привела до скорочення технологічних втрат сировини галузі. Крім того, існує великий запас ресурсів, адже протягом останніх років частка видобування мінеральних вод на курортах Львівщини становить тільки 5,5-24,5 %% від затверджених запасів.

Загалом, аналіз теперішнього стану санаторно-курортного господарства Львівщини вказує, що в найближчій перспективі не

доцільно значно збільшувати місткість діючих курортів. Основна причина обмеження росту потужностей цих курортів полягає у слабкому розвитку їх рекреаційно-туристичної інфраструктури. Надмірне завантаження рекреаційних територій погіршує умови, ефективність лікування і оздоровлення та може призвести до негативних екологічних наслідків. Тому подальший розвиток великих курортів необхідно здійснювати інтенсивним шляхом – через впровадження інноваційних медичних технологій, покращення рівня сервісу, облаштування інфраструктури тощо.

Одним з найперспективніших напрямків розвитку санаторно-курортної сфери Львівщини є освоєння гідромінеральних ресурсів ділянки Верхнє Синьовидне та створення на цій базі сучасної екологобезпечної інфраструктури. Прогнозна місткість майбутнього курорту "Верхнє Синьовидне" сягає близько 3000 ліжко-місць на рік. Покращенню ефективності використання природно-рекреаційного потенціалу області сприяє стратегія розширення ринку рекреаційно-туристичних послуг у сільській місцевості. Вже кілька років в області діє програма розвитку екотуризму, зокрема на території Жовківського та Сколівського районів. Однак аналіз результатів впровадження цього проекту вказує на дуже повільний розвиток українського сектора агротуристичного бізнесу.

Так, у сусідній Польщі на території Люблінського воєводства потенціал агроосель становить 966 одиниць, а в Жовківському районі – тільки 20 осель. На нашу думку, основна причина стримування розвитку цього виду туристичного бізнесу полягає у відсутності законодавчо-нормативної бази, яка б враховувала специфіку сектора. Оперативною метою збільшення пропозиції гірськолижного туризму в Карпатському регіоні є залучення іноземних туристів. Карпати – практично єдиний регіон на території України, придатний для розвитку зимових видів туризму і спорту. Природний потенціал цієї території є досить високим.

За оцінками спеціалістів, в Карпатському регіоні протягом зимового сезону може здійснювати рекреаційну діяльність щонайменше 200 – 300 тис. осіб. У загальній структурі рекреаційної сфери України частка рекреаційних закладів Львівщини є невисокою. За цим показником область посідає тільки десяте місце у країні. Розвиток туристичної інфраструктури регіону можливий і на рівнинних територіях, які характеризуються м'якішим кліматом, наявністю аквальних ресурсів та об'єктів природно-заповідного фонду.

Ще одним стратегічним напрямком покращення використання природно-рекреаційного потенціалу регіону є розвиток природопізнавального сектора туризму, який базується на створенні

мережі екологічних прогулянкових маршрутів у природних заповідниках. Такі природопізнавальні стежини мають велике освітнє і соціальне значення.

До мережі природно-заповідного фонду області входить ландшафтний парк "Знесіння", який розташований на території міста Львова і є одним з найбільших міських парків Західного регіону України. Необхідно найближчим часом здійснити заходи щодо впорядкування парку і перетворення його на зону короткотривалого відпочинку городян. Операційна мета такого проекту повинна включати розвиток туристичної інфраструктури: облаштування велосипедних доріжок, лижних спусків, впорядкування мережі стежок природно-пізнавального туризму тощо.

Таким чином, природно-рекреаційний потенціал регіону як у цілому, так і окремі його складові використовується в малих обсягах. Існує потреба в розширенні регіональних напрямків рекреаційного використання бальнеологічних, гірських ландшафтних ресурсів та освітньо-пізнавального чинника природно-заповідного фонду. Рекреаційно-туристичний сектор області не задовольняє якісного і кількісного попиту на рекреаційні послуги і потребує значних інвестицій. Стратегія розвитку туристичної галузі повинна здійснюватись в напрямках удосконалення туристичної інфраструктури, а це: створення сучасної туристичної та рекреаційної бази, стимулювання сільського і гірського туризму, впровадження програм екологічного та пізнавального туризму.

Програма покращення використання природного рекреаційного потенціалу базуватиметься на принципі попередження екологічної небезпеки. Значне значення у виконанні такого завдання відводиться діяльності регіональної влади. Регіональна влада у співпраці з органами місцевого самоврядування повинна активніше розробляти і впроваджувати заходи щодо покращення екологічної ситуації і захисту цінної екосистеми регіону.

Стратегія охорони рекреаційних територій повинна включати схеми перерозподілу навантаження на рекреаційні комплекси, плани рекультивациі деградованих рекреаційних ділянок, підтримку найцінніших екологічних територій, розвиток мережі біосферних заповідників, розроблення концепції утилізації сміття, впровадження програм інтенсивного використання відновлюваних джерел енергії.

## ЛІТЕРАТУРА

- Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова ВР України від 24.12.1999 р. №1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
- Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 19 (598).
- Криницька Н. Г. СТРАТЕГІЯ ПОКРАЩЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВЩИНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-pokraschennya-rekreatsiynogo-vikoristannya-prirodno-resursnogo-potentsialu-lvivschini-v-konteksti-stalogo-rozvitku/viewer>
- Єврорегіон Буг. – Львів: Обл. упр. статистики, 2002. – 78 с.
- Концепція стратегії розвитку Львівщини до 2015 р.: проект. – Львів: ОДА, 2004. – 60 с.
- Кравців В.С., Євдокименко В.К., Габрель М.М., Копач М.В. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні. Принципи формування, шляхи реалізації. В-во Прут, 1995. – 71 с.
- Кравців В.С., Стадницький Ю.І. та ін. Управління розвитком гірських територій:зарубіжний досвід. – Львів: УРДНАН України, 2001. – 69 с.
- Львівська область// Статистичний щорічник. – Львів: Обл. упр. статистики, 2022.
- Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.
- Федунь О.В. Бальнеологічні ресурси Передкарпаття. – Львів: ВНТА, 1999. – 168 с.

### **Тема 6. Управління розвитком гірських територій (2 год.)**

#### **Проблеми сталого розвитку Карпатського регіону.**

Забруднення навколишнього середовища є складною і багатоаспектною проблемою. Людина в процесі своєї діяльності порушувала в минулому, порушує нині та й у майбутньому, очевидно, порушуватиме важливі екологічні процеси. Все це є причиною можливого виникнення негативних змін у здоров'ї не лише сучасного покоління, а й наступних. У статуті ВООЗ зазначено, що здоров'я населення треба розуміти як «стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороби чи фізичних вад». На стан

здоров'я впливає не стільки забруднення навколишнього середовища, скільки ряд кліматично-географічних, біологічних, соціально-економічних умов та інших чинників.

Хоча проблемам сталого розвитку присвячено багато робіт таких вчених України як Бистрякова І., Булигіна С., Галушка В., Голубця М., Данилишина Б., Кравціва В., Маринича О., Михасюка І., Саблука П., Тищенко П., Трегобчука В., Третяка А., Туниці Ю., Фурдичко О., Хвесика М., Шпичака О., однак за межами уваги остається проблема всебічного обґрунтування основних характеристик щодо стану здоров'я населення у зв'язку із станом природного навколишнього середовища на регіональному рівні як основного індикатора його якості.

В цьому відношенні екологічні питання повинні стати елементом державної політики. Для цього необхідно екологічно обґрунтувати розміщення об'єктів народного господарства, провести соціально-екологічні експертизи можливих наслідків при реалізації проектів; заборонити втілення тих із них, які ведуть до виснаження природних ресурсів, забруднення повітря, ґрунту, води; замінити старі технології та перевести їх на безвідходні, маловідходні, енерго- та ресурсозберігаючі. Охороняти необхідно усе навколишнє середовище, ландшафт у цілому з усіма його компонентами (ліси, води, ґрунти, повітря), генофонд диких і культурних рослин і тварин. Для цього потрібно створити в Україні єдину екологічну систему природоохоронних територій і добитись оптимізації агроландшафту.

Отже, цілком очевидним є висновок, що нинішньому етапові соціально-економічного розвитку об'єктивно необхідна принципово нова екологічна політика, яка створювала б передумови для переведення складного біосоціоекономічного комплексу «природа – суспільство – виробництво» на модель сталого й екологічнобезпечного функціонування. Відповідно до цілей і принципів сталого розвитку головним тут є задоволення всебічних потреб людини, яка має право на здорове та повноцінне життя. Це останнє повинно забезпечуватися таким чином, щоби підтримувалися однакові й реальні можливості, з одного боку, для розвитку економіки, а з другого – для збереження в чистоті навколишнього природного середовища, його відтворювального, відновлювального та асиміляційного потенціалів як для нинішнього, так і для майбутніх поколінь.

Дестабілізація природних ландшафтів і екологічних систем в значній мірі пов'язані з інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, еволюцією таких найважливіших компонентів біосфери як ґрунти, вода, атмосфера, ліси, ландшафти. В Карпатському регіоні, як і в значній кількості областей України, якісні та кількісні виробничі і

санітарно-гігієнічні показники ґрунтового покриву, води, повітря значно погіршуються, що явно загрожує сталому розвитку не тільки навколишнього природного середовища, але й здоров'ю людини.

До погіршення стану, деградації та виснаження навколишнього природного середовища і в майбутньому буде призводити дія тих самих чинників, що мали місце в минулому, а саме – недостатньо екологічно обґрунтовані використання природно-ресурсного потенціалу, освоєння територій і корисних копалин, спеціалізація і форми ведення господарської діяльності тощо. В цьому ж напрямі діють і такі чинники, як порушення генетичної цілісності ландшафтів, екологічна незбалансованість структури сільгоспугідь, ігнорування екологічної місткості та ерозійної стійкості ландшафтів, надмірна розораність території, нераціональне ведення лісового господарства без урахування екологічних функцій лісів.

В останні два-три десятиліття в багатьох областях України, й особливо в Карпатському регіоні, надто активізувались негативні процеси та явища, зокрема водна і вітрова ерозія ґрунтів, зсуви, селі, руйнування берегів річок. Поряд з цим, прискорились дегуміфікація та падіння родючості ґрунтів, а відтак – продуктивності сільськогосподарських і лісових угідь. Великою мірою зросла ймовірність виникнення вітровалів і катастрофічних паводків. Гострою соціально-економічною та екологічною проблемою стали замулювання і зникнення малих річок, забруднення та погіршення якості природних вод, руйнування і деградація водних екосистем, зменшення рибопродуктивності, втрата естетичної цінності й рекреаційного потенціалу ландшафтів, а в результаті – катастрофічне погіршення здоров'я населення.

Варто згадати про катастрофічні паводки в Закарпатській області (листопад 1998 р. і березень 2001 р.) та на Прикарпатті (2008 .). Причини і характер катастрофічних паводків, які були зафіксовані в Закарпатській області вивчала спеціально створена комісія, яка зробила висновки, і внесла пропозиції щодо комплексу заходів з підвищення ефективності системи прогнозування паводків, упередження та ліквідації їх наслідків на міждержавному, національному, регіональному та локальному рівнях.

Серед гострих екологічних проблем однією з основних є забезпечення раціонального використання водних ресурсів, охорони їх від виснаження і забруднення. В окремі періоди року в багатьох областях України існує напруження з водозабезпеченням. Водні ресурси використовуються вкрай нераціонально, неекономно, і крім того, відбувається значне їх забруднення як промисловими, так і сільськогосподарськими стоками та відходами. Найбільшими забруднювачами поверхневих та підземних вод слід вважати населені



пункти, а також тваринницькі ферми і комплекси, оскільки на них, як правило, відсутні очисні споруди та каналізація. Гранично допустимі концентрації деяких забруднюючих речовин у водоймах регіону нерідко перевищуються в десятки і сотні разів.

В Карпатському регіоні є чимало великих забруднювачів й атмосферного повітря. Це насамперед автотранспорт, підприємства машинобудування, деревообробної та харчової промисловості, промисловості будівельних матеріалів, житлово-комунального та сільського господарства. До речі, автомобільний транспорт за останні 5 – 6 років став найбільшим забруднювачем довкілля, зокрема повітряного басейну, і його частка в загальних викидах в атмосферу продовжує катастрофічно зростати.

Головними причинами, які зумовлюють забруднення атмосферного повітря, слід вважати також морально й фізично застаріле технологічне та газоочисне обладнання, а в окремих випадках – відсутність газоочистки та автоматичного контролю за приладами, низька технологічна дисципліна, відсутність необхідних коштів для нормальної експлуатації очисного обладнання й споруд. Поряд з цим, вкрай негативно відбивається на здійсненні повітроохоронних заходів й те, що до цього часу ефективно не діють економічні інструменти та важелі, покликані стимулювати і спонукати підприємства, об'єднання й фірми до впровадження екологічнобезпечних технологій, очисного обладнання нових поколінь, забезпечення нормального функціонування очисних споруд тощо.

Вивчення динаміки захворюваності населення, найважливіших демографічних показників за останні 20 – 25 років показує, що вплив різних чинників навколишнього природного середовища, зокрема рівнів забруднення окремих його компонентів, на здоров'я людини в усіх випадках є комплексним. І це необхідно завжди брати до уваги, коли йдеться про негативні еколого-соціальні наслідки забруднення та деградації природи в цілому, а також ґрунтів, водойм, атмосферного повітря, а через них – і продуктів харчування.

Особливо великий негативний вплив на здоров'я матерів і дітей, а отже, й майбутніх поколінь справляють промислові викиди підприємств хімічної промисловості, радіаційно та пестицидно забруднені території. В районах функціонування хімічних заводів надзвичайно складною є демографічна ситуація. Тут рівень захворюваності населення надто високий, як і кількість ускладнень при вагітності та пологах, уроджених каліцтв, мертвонароджених. На радіаційно та хімічно забруднених територіях постійно збільшується захворюваність злоякісними новоутвореннями.

Внаслідок погіршення демографічних показників, насамперед зменшення приросту населення, підвищення його захворюваності не лише тимчасово втрачається працездатність, зростають витрати на медичне обслуговування тощо, а й значною мірою підбивається трудовий потенціал – найважливіший чинник її соціально-економічного розвитку та зростання продуктивності праці. Водночас все це негативно відбивається на відтворювальних процесах як в економіці, так і в суспільстві. Звідси неважко дійти висновку, що екологічна проблема – не стільки суто природоохоронна й екологічна, скільки найгостріша соціально-економічна проблема.

Особливе значення до формування сталого розвитку територій відіграють ліси, стан яких в Карпатському регіоні незадовільний. Лісові ресурси виснажуються довготривалим надмірним лісокористуванням. Якщо з 1945 до 1970 р. ліси виснажувалися вирубками двох-трьох розрахункових лісосік з головного користування, то тепер знижується їх стабільність і продуктивність надмірними рубками в середньовікових і пристигаючих лісостанах, а також інтенсивними санітарними рубками. Спостерігається масове пошкодження та висихання лісів навколо промислових комплексів та хімічних заводів.

У сучасних екологічних умовах потрібно докорінно поліпшити природоохоронну роботу, підвищити загальний рівень культури суспільства, набути глибоких знань законів природи, підвищити рівень екологічного мислення. Використання капіталовкладень на охорону навколишнього середовища повинно строго контролюватися державними органами усіх рівнів, народними депутатами. Це можливо лише при створенні правових основ охорони природи та раціонального природокористування.

### **Роль Карпатського регіону в соціально-економічному розвитку України.**

Карпатська гірська система простягається гігантською дугою, довжиною близько 1,5 тис. км, охоплюючи територію декількох східноєвропейських країн. Загальна площа Карпат становить 188 тис. км. кв. Карпати поділяють на Західні (Словаччина, Чехія, Польща і, частково Угорщина), Східні (Словаччина, Польща, Україна, Румунія) та Південні (Румунія). До Карпатського регіону в Україні прийнято відносити територію Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, на яких розташовані Українські Карпати. Карпатський регіон займає площу 56,6 тис. км. кв., що становить 9,3% території України, тут проживає близько 6,4 млн. осіб, що становить 12,3 % населення України. Густота населення в Карпатському регіоні становить 112,7 осіб на км. кв.

Частка сільського населення складає 50,8%, або 3087,5 тис. осіб (кількість сільського населення переважає міське у всіх областях, за виключенням Львівської).

Українська частина Карпат – не тільки один з наймальовничих куточків України, але і найзначніший східноєвропейський оздоровчо-рекреаційний природний об'єкт, зона цінних лісових масивів, котрі відіграють роль потужної водорегулюючої і повітряочисної системи для всієї Європи. Українські Карпати простягаються в довжину з північного заходу на південний схід на 28 км, а в ширину з північного сходу на південний захід – на 110 км. Площа гірської системи 24 тис. кв. км, а разом із Передкарпаттям і Закарпатською низовиною – 37 тис. кв. км. Українські Карпати – середньовисотні гори. Для них характерний теплий і вологий клімат, чітко виражене поздовжньо-зональне простягання основних структурно-орографічних областей, на яке накладається вертикальна поясність ландшафтів.

Клімат Українських Карпат помірно континентальний, теплий, але його термічні режими і умови зволоження змінюються із висотою у широких межах. Регіон має сприятливі кліматичні умови, високий природно-рекреаційний потенціал, тут зосереджено 5,2% об'ємного та 5,1% вартісного потенціалу природних ресурсів рекреації України.

Мінерально-сировинна база представлена понад 30 видами корисних копалин, серед яких нетрадиційні для України поліметали, алуніти, перліти, цеоліти, барити. Із неметалічних корисних копалин значними є запаси сірки та її сполук, кам'яної солі та бурого вугілля.

Українські Карпати багаті на мінеральні та термальні води, унікальні за своїми лікувальними властивостями та енергетичними потужностями. В Карпатах налічується понад 800 різних за хімічним складом і лікувальними властивостями джерел мінеральних вод.

Українська частина Карпат, відіграє велику роль для підтримання екологічного балансу на вододілі між басейнами Балтійського і Чорного морів. В горах зосереджено третину лісових запасів України, тут росте понад 2110 видів квіткових рослин (50% генофонду судинних рослин України), серед яких 219 ендемів, велика кількість цінних дерев і лікарських рослин, багатий видовий склад тваринного світу. Загалом гірська система Карпат сприяє збереженню біорізноманіття на нашому континенті. Світовий фонд дикої природи (WWF) включив Карпати до списку 200 найважливіших гірських регіонів Світу (Global Program).

Господарський комплекс Карпатського регіону має складну галузеву та функціонально-компонентну структуру і за видами економічної діяльності представлений добувною, переробною, харчовою промисловістю, машинобудуванням, виробництвом неметалевих

мінеральних виробів, хімічною і нафтохімічною, виробництвом деревини та виробів з деревини, целюлозно-паперовою, виробництвом та розподіленням електроенергії, газу та води і характеризується наявністю розвинених транспортних мереж, транспортних комунікацій нафти, газу, електроенергії. Регіон є основним транзитером нафти та газу, експортером електроенергії до країн Східної Європи. Територією Карпатського регіону проходять автомобільні та залізничні мережі міжнародного значення. Карпатський регіон займає значне місце в економічній системі України. На нього припадає 16,1% території, 19,1% кількості населення, 12,1% валового регіонального прибутку, 7,8% реалізованої промислової продукції.

Рівень економічного розвитку Карпатського регіону оцінюється як середній. За величиною валового продукту в розрахунку на душу населення, лише Львівська область перевищує середньо український показник, а Закарпатська взагалі має найнижчий показник в Україні.

Територіально-галузева структура економіки Карпатського регіону значно змінилася в останні два десятиліття. Перехід до ринкової економіки зумовив кардинальну трансформацію структури господарства регіону. Так, починаючи із 2003 року, частка промисловості у структурі валової доданої вартості господарського комплексу регіону вперше за історію незалежності України перевищила частку сільського господарства на 1,5%, така тенденція її зростання і надалі продовжує зберігатися. За дуже короткий час відбулися трансформаційні зміни в структурі господарського комплексу Карпатського регіону в бік сфери послуг. Особливо великі скорочення частки валової доданої вартості відбулися в галузях сільського господарства, лісо-деревопереробному комплексі, на транспорті і в системі зв'язку. Однак, основні промислові центри регіону зберегли свою основну спеціалізацію.

У Львівській економічній зоні виділяють Передкарпатський (Дрогобич – машинобудування, деревообробка, легка промисловість; Стрий – машинобудування, харчова і деревопереробна галузі; Борислав – нафтовидобувна, легка і хімічна промисловість; Новий Розділ і Яворів – виробництво сірки), Північний (Червоноград – видобуток вугілля, легка промисловість; Сокаль – хімічна промисловість; Добротвір – електроенергетика) та Львівський (машинобудування, харчова та легка галузі).

Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області мають схожі спеціалізації, основу яких складає лісопромисловий комплекс. Крім того в Івано-Франківській області виділяють – нафтопереробну (Долина, Надвірна), хімічну (Калуш, Івано-Франківськ), машинобудівну (Івано-Франківськ) галузі; в Чернівецькій області – машинобудування, легка і

харчова промисловість (Чернівці), в Закарпатській області – переробна (Ужгород, Берегово, Мукачево, Хуст), машинобудування (Ужгород, Мукачево).

Більшість сільського населення Карпатського регіону була й залишається зайнятою у сільському господарстві. Сільське господарство Карпатського регіону відноситься до багатогалузевого. З півночі на південь в регіоні виділяють такі зони спеціалізації: малополіська (льонарство, буряківництво, хмелярство, картоплярство, молочно-м'ясне тваринництво); лісостепова (зернове господарство, м'ясне і молочне тваринництво, свинарство, птахівництво); карпатська з підзонами – передгірська передкарпатська (льонарство, картоплярство, молочно-м'ясне тваринництво); гірська (м'ясо-молочне і м'ясне тваринництво, овочівництво, льонарство); передгірська закарпатська (виноградарство, садівництво, тютюництво, молочно-м'ясне тваринництво і птахівництво). Характерною особливістю аграрного сектора Карпатського регіону є висока питома вага підсобного господарства в загальному обсязі продукції рослинництва і тваринництва. Рівнинні райони спеціалізуються на м'ясо-молочному виробництві (свинарство, птахівництво, вирощування зерна, картоплі, овочів, цукрових буряків тощо), передгірські – на м'ясо-молочному скотарстві, льонарстві, вирощувані зерна і картоплі, гірські – на м'ясо-молочному скотарстві та вівчарстві.

Ряд негативних явищ і тенденцій (не кажучи вже про суто виробничі проблеми) є, безумовно, наслідком непродуманої соціально-економічної політики влади в попередні роки. Оцінка екологічної ситуації показує, що для більшої частини Карпатського регіону характерними є істотна антропогенна трансформованість ландшафтів і значна забрудненість середовища. Хоча, на відміну від інших регіонів України (таких, як Донбас, Придніпров'я), поширення забруднення не має тут загального, площинного характеру.

Однак у деяких його місцях сформувалися стабільні вогнища загрозливого екологічного стану (наприклад, у межах Дрого бицької агломерації – Дрогобич, Борислав, Стебник, Трускавець, де розвинуті гірничохімічна, нафтопереробна, лакофарбова та інші галузі промисловості ставлять під загрозу розвиток рекреаційного господарства; аналогічна ситуація склалася і в межах Львівсько-Волинського вугільного басейну, в зонах впливу Яворівського і Роздольського ВО «Сірка», Калуського ВО «Оріана»).

В останні роки, внаслідок порушення режиму виробничих процесів, у Карпатському регіоні значно зросла загроза виникнення екологічно небезпечних технологічних аварій і катастроф. Крім того, треба рахуватися і з тим, що майже четверта частина його населення проживає

в зонах з підвищеним екологічним ризиком функціонування промислових об'єктів, яких у регіоні майже три сотні. За забрудненістю повітря і вод Карпатський регіон займає 4-е, а за забрудненістю ґрунтів мінеральними добривами і пестицидами – відповідно, 1-е і 2-е місця в Україні. Відносно висока забрудненість повітря зумовлена наявністю на його території значної кількості хімічно-агресивних та сировинно-видобувних виробництв. До іншої групи концентрованих шкідливих речовин належать великі міста регіону, де викиди автотранспорту становлять 60-70 % їх загальної кількості. З огляду на відносно невелику площу міст Карпатського регіону та їх історично щільну забудову, тут вплив цього фактора може бути відчутнішим, ніж в індустріальних, але значно просторіших, містах Сходу і Півдня України.

### **Висновки**

Забезпечення сталого розвитку Карпатського регіону потребує дотримання екологічного, а не технократичного підходу до охорони природи, здійснити глибоку перебудову природоохоронних органів, вивільнити з апарату усіх випадкових людей і залучити висококваліфікованих науковців-екологів (лісівників, геоботаніків, ґрунтознавців, географів), для яких справа охорони природи – справа життя.

### **ЛІТЕРАТУРА**

- Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова ВР України від 24.12.1999 р. №1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
- Кравців В.С., Євдокименко В.К., Габрель М.М., Копач М.В. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні. Принципи формування, шляхи реалізації. В-во Прут, 1995. – 71 с.
- Кравців В.С., Стадницький Ю.І. та ін. Управління розвитком гірських територій: зарубіжний досвід. – Львів: УРДНАН України, 2001. – 69 с.
- Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.

## **Тема 7. Адміністративно-територіальна реформа і сталий розвиток регіонів України (2 год.)**

### **Адміністративно-територіальна реформа в Україні.**

Адміністративно-територіальна реформа в Україні — адміністративна реформа, що полягає у наданні більших повноважень органам місцевого самоврядування (децентралізації) і зміні адміністративно-територіального поділу. Відбувалася з 2015 до 2020 року. Замість понад 11 000 місцевих рад було сформовано 1 469 спроможних територіальних громад. А замість 490 районів — 136 нових районів. Основні повноваження рад районів перейшли на нижчий (ради громад) і вищий (ради областей) рівні.

Адміністративно-територіальна реформа є найважливішою реформою децентралізації в Україні — комплексу змін до законодавства, основною метою якого є передача значних повноважень і коштів від центральних органів влади органам місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальна реформа в Україні належить до найбільш успішних у Центральній та Східній Європі з точки зору досягнення значної частки об'єднань, що ґрунтувалися на добровільних домовленостях органів місцевої влади.

### **Підготовчий етап та Законодавче забезпечення адміністративно-територіальної реформи.**

10 листопада 2010 р. було прийняте Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій». Відповідно до цього розпорядження був затверджений план заходів щодо встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій. Згідно з цим планом передбачалося розроблення і проектів двох нормативно-правових актів: Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України» (до грудня 2010 р. — див. Адміністративний устрій України#Нормативно-правове забезпечення) та Постанови Кабінету Міністрів України «Про єдиний Державний реєстр адміністративно-територіальних одиниць України» (до лютого 2011 р.). Однак це розпорядження так і не було виконане.

6 лютого 2013 р. було прийняте нове Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання нормативного забезпечення вирішення питань встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій», відповідно до якого втрачало чинність Розпорядження Кабінету Міністрів

України «Про затвердження плану заходів...» (попереднє). Відповідно до цього акта Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства разом з Міністерством юстиції, Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Міністерством фінансів та Державним агентством земельних ресурсів доручалося розробити та внести у грудні 2013 р. на розгляд Кабінету Міністрів України проект Закону України «Про порядок встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій», а також разом з Державним комітетом статистики у тримісячний строк після набрання чинності Законом України «Про порядок встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій» розробити та подати Кабінетові Міністрів України проект постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок ведення Державного реєстру адміністративно-територіальних одиниць».

У квітні 2014 уряд ухвалив «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади» в Україні. Саме цей документ дав старт реформі. Проте в повному обсязі вона не пішла, бо на заваді стала необхідність внесення поправок до Конституції (див. нижче). На проєкт відповідних поправок до Основного Закону, який, до речі, був схвалений Венеційською комісією, так і не знайшлося необхідних 300 голосів у Верховній Раді.

Одну з версій адміністративно-територіальної реформи викладено у відповідному проєкті змін до Конституції України, який був попередньо схвалений Верховною Радою 31 серпня 2015.

5 лютого 2015 Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Згідно з цим законом сусідні міські, селищні, сільські ради можуть об'єднатися в одну громаду, яка матиме один спільний орган місцевого самоврядування. Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких умов:

- у складі об'єднаної територіальної громади не може існувати іншої територіальної громади, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування;
- територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися;
- об'єднана територіальна громада має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області;
- при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні,



етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади;

- якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання.

Адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт, який має розвинуту інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади. Найменування об'єднаної територіальної громади, як правило, є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром.

Добровільне об'єднання територіальних громад не призводить до зміни статусу населених пунктів як сільської чи міської місцевості.

### **Практична реалізація адміністративно-територіальної реформи.**

8 квітня 2015 Кабінет Міністрів України затвердив Методику формування спроможних територіальних громад. У цій методиці вводиться термін спроможна територіальна громада — територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Формування спроможних територіальних громад здійснюється шляхом:

- розроблення Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною державною адміністрацією проекту перспективного плану;
- схвалення проекту перспективного плану Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласною радою;
- затвердження Кабінетом Міністрів України перспективних планів;
- добровільного об'єднання територіальних громад;
- формування органів місцевого самоврядування спроможних територіальних громад.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року № 195 «Питання використання у 2015 році коштів державного фонду регіонального розвитку» області, які схвалюють перспективні плани до 1

червня 2015 року, отримують фінансування з державного фонду регіонального розвитку.

22 грудня 2019 пройшли перші вибори пройшли у 86 об'єднаних і 33 приєднаних громадах, 29 грудня відбулися вибори ще в шести об'єднаних і трьох приєднаних громадах.

Станом на травень 2020 утворено 1001 об'єднану територіальну громаду.

14 травня 2020 року набув чинності Закон України № 562-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад», прийнятий 16 квітня 2020 року, згідно з яким «до прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України визначення адміністративних центрів територіальних громад та затвердження територій територіальних громад здійснює Кабінет Міністрів України».

Протягом квітня — травня 2020 року Кабінет Міністрів затвердив оновлені перспективні плани всіх областей, які повністю охоплювали території областей. За перспективними планами передбачалося створення 1466 громад, при цьому близько 120 вже існуючих громад не були включені до перспективних планів.

12 червня 2020 уряд затвердив адміністративні центри та території 1470 громад. 12 серпня 2020 року розпорядженням Кабміну № 996 Соколівську громаду Черкаської області включено до Жашківської. Таким чином, громад стало 1469.

17 липня 2020 Верховна Рада прийняла постанову «Про утворення та ліквідацію районів», скоротивши кількість районів з 490 (465\*) до 136 (119\*).

Парламент призначив чергові місцеві вибори у всіх 1469 (1438\*) громадах на 25 жовтня 2020. Чергові вибори не проводяться на тимчасово окупованих територіях Криму та Донецької і Луганської областей. Також чергові вибори не проводяться до обласних рад Донецької і Луганської областей через неможливість цих рад представляти спільні інтереси усіх громад області.

12 червня 2020 року відповідно до закону № 562-ІХ уряд визначив адміністративні центри і території територіальних громад. Усього було затверджено 1470 громад. У порівнянні із затвердженими перспективними планами, відбулися такі зміни:

- у Волинській області: створено Олицьку громаду, Липинську перейменовано на Підгайцівську з перенесенням центру громади;
- у Дніпропетровській області: створено Межиріцьку громаду, перейменовано Миколаївську (Васильківського району) на

Дубовиківську та Чкаловську на Першотравневську з перенесенням центрів відповідних громад;

- у Житомирській області: створено Волицьку громаду;
- у Запорізькій області: перейменовано Степанівську Першу на Олександрівську з перенесенням центру громади;
- в Івано-Франківській області: створено Підгайчиківську громаду;
- у Кіровоградській області: ліквідовано Витязівську громаду, розширено межі Кетрисанівської за рахунок Витязівської та частини Бобринецької, створено Надлацьку та Підвисоцьку громади, перейменовано Червонокам'янську на Попельнастівську з перенесенням центру громади;
- у Львівській області: перенесено центр Добросинсько-Магерівської громади з Магерова до Добросина без зміни назви громади;
- у Миколаївській області: перейменовано Михайлівську на Степівську з перенесенням центру громади;
- у Полтавській області: ліквідовано Березоворудську громаду;
- у Черкаській області: перейменовано Бузівську на Соколівську з перенесенням центру громади;
- змінено межі деяких громад.

### **Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні.**

Здійснення процесу публічного управління в Україні відбувається за допомогою розроблення та реалізації відповідних механізмів управління, що забезпечують своєчасне та ефективне розв'язання наявних у цій сфері суперечностей. Як відомо, механізми публічного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади та органи місцевого самоврядування впливають на суспільство, вироб-ництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. У демократичній країні це спеціальні засоби, що мають забезпечувати здійснення управлінського впливу народу цієї країни безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування на стан та розвиток держави, її регіонів та територіальних громад сіл, селищ, міст як складної соціально-економічної територіальної системи з метою створення гідних умов життєдіяльності людей, які проживають у державі (незалежно від їхнього громадянства), та громадян країни, що тимчасово перебувають за її межами.

Науковці в галузі публічного управління виокремлюють такі його механізми: – економічні, які формують механізм публічного управління

за допомогою банківської, грошово-валютної, інвестиційної, інноваційної, кредитної, податкової політики; – мотиваційні, які складаються із сукупності стимулів адміністративних і соціально-економічних стимулів, що спонукають посадових осіб до високоефективної роботи); – організаційні, що характеризують об'єкти, суб'єкти публічного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування; – політичні, що визначають особливості формування через інструменти економічної, соціальної, фінансової, промислової політики; – правові, що включають закони, постанови, укази, а також методичні рекомендації, інструкції тощо).

У сучасних умовах світові тенденції та українські реалії в ході визнаної ефективності посилення ролі громад в економічному розвитку локальних територій та країни загалом диктують нові закономірності відповідальності територіальних громад за місцевий розвиток. По суті, процеси децентралізації та реформи самоврядування поклали на територіальні громади відповідальність за розвиток місцевих територій. Зважаючи на це, саме від професійності та системності дій представників громад залежить не тільки розвиток та процвітання окремих територій, а й загалом добробут всієї країни. Територіальні громади перетворюються із об'єктів на суб'єктів управління, що робить їх лідерами змін, що нестимуть відповідальність за планування свого сталого розвитку, місцеве економічне зростання, просторове планування, збереження навколишнього середовища підвладної території.

Перед місцевими громадами стоїть конкретне завдання – забезпечити сталий розвиток місцевої громади певного регіону, але досі залишається відкритим питання повноти знань представників територіальних громад щодо всього інструментарію реалізації поставлених перед ними завдань. Як відомо, значна нестабільність сучасного суспільного розвитку, зумовлена багатьма чинниками, призводить до численних різнорівневих наслідків, впливаючи на глобальний, національний та регіональний рівні, а також на ефективність функціонування місцевих громад. У числі можливих парадигм обґрунтування напрямків подолання криз, ризиків, збурень, мінімізації хвильових процесів тощо вагомим базисом виступає концепція сталого розвитку, активний розвиток якої припадає на ХХ століття.

Загалом сталий розвиток перестає бути національною чи, тим більше, локальною проблемою, а охоплює глобальні цілі. У ХХ ст. прагнення людства до забезпечення економічного та технологічного розвитку, як правило, забезпечувалося за рахунок нещадної експлуатації навколишнього середовища. Наслідки цього в ХХІ ст. є очевидними: світ

перебуває у глибокій кризі, а суперечності між соціально-економічними та природними системами досягли загрозливого рівня. Ці обставини змусили прогресивну міжнародну громадськість започаткувати так звану «кон-цепцію сталого розвитку» (sustainable development), як новий підхід до подолання зазначених проблем. Вагомою в цьому контексті є заслуга ООН, діяльність якої опосередковується всесвітніми самітами, деклараціями, резолюціями, підсумковими документами конференцій тощо.

У числі останніх – проголошені глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року. Таким чином, на сьогодні актуальність питання пошуку шляхів реалізації цілей сталого розвитку сумнівів не викликає. Стосується це безпосередньо й територіальних громад в Україні. Концепт сталого розвитку було започатковано в Декларації першої Конференції ООН щодо проблем навко-лишнього середовища (Стокгольм, 1972 р.) і визначено в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього серед-овища і розвитку ООН «Наше спільне майбутнє», яку проголосила в 1987 р. прем'єр-міністр Норвегії Гру Харлем Брундтланд, чим зробила значний внесок у просуванні зазначеної концепції на міжнародному рівні.

Основна ідея полягає в забезпеченні певного балансу між поколіннями. На Саміті Землі ООН 1992 р. у Ріо-де-Жанейро було визначено теоретичне підґрунтя сталого розвитку як такого, що задовольняє потреби сучасного часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задоволь-няти свої власні потреби. Надалі цю концепцію було підтримано членами конференції з питань сталого розвитку 2012 р. у Ріо-де-Жанейро («Ріо+20»). Отже, можемо стверджувати, що ухвалені на конференціях ООН нормативно-правові акти започаткували кон-цептуальні зміни розуміння сталого розвитку в довгостроковій перспективі, що мають стосуватись економічного, екологічного та соціального становища в кожній країні та чітко контролюватися як з боку держави, органів місцевого самоврядування, соціально відповідального бізнесу, так і громадськості.

Таким чином, міжнародним співтовариством було закладено три принципово обов'язкові складові сталого розвитку: економічне зростання, соціальний прогрес та захист навколишнього середовища. Сталий розвиток можна розглядати у трьох формах: 1) як процес (збалансування задіяних елементів, насамперед у тріаді «еко-номіка – соціум – довкілля»); 2) як модель (оптимуму господарювання з урахуванням наявних умов і ресурсних обмежень); 3) як керовану стратегічну мету (парадигму суспільного прогресу).

За визначенням науковців у галузі публічного управління, сталий розвиток – це регульований процес гар-монізації соціальних, економічних і екологічних складових продуктивних сил, спрямованих на

використання, збереження та поетапне відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей та досягнення високої якості життя людей.

Зважаючи на викладене вище, до механізмів сталого розвитку територіальних громад відносимо соціальні, економічні та екологічні механізми. Водночас, виникає потреба доповнення цих механізмів так званими «е-індексами», наприклад, індексом цифрової спроможності (Digital Opportunity Index, DOI), цифрового доступу (Digital Access Index, DAI), інформаційного суспільства (Information Society Index, ISI) та ін. Вони характеризують нову реальність, що називається інформаційним суспільством, та допоможуть своєчасно відстежувати темпи розвитку нових технологій. Як зазначалося в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженій Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2020, метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень європейської Хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування.

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року»<sup>17</sup> Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань. 2019 року Президент України своїм Указом підтримав досягнення Цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна».

У грудні 2020 року Кабінет Міністрів України вніс зміни до Регламенту, яким відтепер встановлено, що потреба досягнення Цілей сталого розвитку враховується в процесі формування та реалізації державної політики України. Таким чином, на державному рівні Цілі сталого розвитку було закріплено як орієнтири для розроблення програмних та прогнозних документів. Коли Україна, як й інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу досягнення Цілей сталого розвитку, було започатковано інклюзивний процес їх досягнення і в Україні. Кожну глобальну ціль було розглянуто з урахуванням специфіки національного розвитку, у результаті чого постала національна система, яка складається із 86 завдань. Ці завдання національного розвитку, індикатори для моніторингу їх виконання та цільові орієнтири

для досягнення до 2030 року було відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна».

Фактично ця система є базою для дальшого комплексного моніторингу країни. 2019 року Кабінет Міністрів України у своєму розпорядженні затвердив перелік індикаторів, у розрізі яких здійснюється збір даних для моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку і оприлюднення даних та коор-динацію робіт з розроблення метаданих за індикаторами. Так було започатковано вимірювання суспільного про-гресу у цілому та вдосконалення системи національної статистики. У липні 2020 року Україна на Політичному форумі високого рівня зі сталого розвитку під егідою Економічної і соціальної ради ООН представила світовій спільноті перший Добровільний національний огляд стану досягнення Цілей сталого розвитку. 2021 року в Україні було запроваджено постійний моніторинг індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку.

Як відомо, процеси децентралізації в сучасній Україні передбачають формування механізмів розбудови інсти-туту місцевого самоврядування, первинним суб'єктом якого виступають територіальні громади. Територіальна громада як термінологічне словосполучення набуло широкого розголосу у сфері не лише теоретичного, але й практичного використання. Особливо така тенденція спостерігається останніми роками, коли активно започат-ковано реалізацію децентралізації та адміністративно-територіального реформування в Україні. Саме тому особливої актуальності в контексті децентралізації державної влади в Україні набуває сталий роз-виток територіальних громад.

Нині не можна оцінити стан наукового розроблення проблематики сталого розвитку територіальних громад у нашій державі як задовільний. Насамперед, це підтверджує той факт, що базові принципи сталого розвитку, визначені за конвенціями Ріо, досі не імplementовано до національного законодавства, відсутні (або нерезультативні) стратегії, концепції, проекти в галузі забезпечення стану сталого розвитку територіальних громад населених пунктів і держави в цілому. Більшість науковців звертає увагу на недостатню увагу державної влади та неефективність засад функціонування системи органів публічного управління на місцевому рівні. Сталий розвиток повинен започатковуватися та підтримуватися саме на рівні територіальної громади, і відпо-відно його забезпечення повинно здійснюватися знизу-догори, тобто від конкретної громади до національного і сві-тового рівнів.

Для того ж, щоб вивести регіон на траєкторію сталого розвитку, слід не тільки визначити ресурсну забезпеченість території, збалансувати

економічні, соціальні та екологічні інтереси суб'єктів політики місцевого розвитку, а й детально проаналізувати ситуацію, що склалася у провідних секторах економіки певної території. У цьому контексті особливої ваги набуває спільний проєкт ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (МРГ) – довготривала і комплексна ініціатива зі зміцнення потенціалу, спрямована на пропагування сталого місцевого розвитку в Україні. Проєкт підтримує врядування за участі громад та ініціативи, впроваджені громадами, щоб поліпшити умови проживання людей у сільській і міській місцевості всієї країни. МРГ надає особливу увагу відновленню соціальної та комунальної інфраструктури в пріоритетних сферах охорони здоров'я, екології, управління водними ресурсами, поліпшення управління житловим сектором, енергоефективності і місцевого економічного розвитку.

Спільний проєкт ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» допомагає 26 містам-партнерам інтегрувати інноваційні технології в життя міст, щоб зробити їх більш комфортними та доступними для всіх жителів. У межах проєкту організації місцевих громад України разом з органами місцевого самоврядування та ПРООН здійснюють впровадження програми так званого «ефективного власника житла» багатоквартирних житлових будинків. Проєкт продовжує підтримувати традиційні сфери, зокрема енергоефективність, охорону здоров'я, довкілля і водопостачання в сільській місцевості, а також впроваджується новий компонент із розвитку міст. МРГ надалі сприятиме розвитку малих ферм і нефермерського бізнесу в сільській місцевості.

Проєкт підтримує Уряд України в розробленні політичних принципів у сфері децентралізації та ділиться інноваційними підходами та прогресивними практиками з урядування за участі громад і місцевого сталого розвитку із залученням громад за допомогою центру управління знаннями і навчальних курсів у 33 університетах усіх областей України. Досягнення сталого розвитку на локальному рівні насамперед потребує зусиль, спрямованих на поліпшення умов проживання соціально вразливих верств населення – бідних та багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування тощо. Задоволення потреб у житлі громадян із середніми доходами досягатиметься в результаті прискорення масштабів житлового будівництва, спрощення та здешевлення процедур відведення землі під будівництво, доступності кредитних ресурсів для будівництва або придбання житла та державної підтримки відповідних кредитних програм.

Забезпечення сталого розвитку міст, поселень та громад як сприятливих середовищ проживання вимагає тиме перенесення акценту з адміністративно затверджуваних планів на стратегування



територіального розвитку з дотриманням принципів універсального дизайну, тобто для всіх жителів, у т. ч. осіб з обмеженими можливостями, жінок з дітьми, людей похилого віку тощо. Для цього потрібні партнерство, взаємоузгодженість та інклюзивна участь територіальних громад, органів місцевого самоврядування, організацій громадянського суспільства та бізнесу. Стратегії розвитку на локальному рівні мають бути сформовані з дотриманням принципів відкритості, інклюзивності та наукової обґрунтованості з одночасним впровадженням системи показників для дальшого моніторингу та громадського контролю у процесі реалізації.

У Цілях сталого розвитку наводяться Рекомендації щодо досягнення його мети. Це, насамперед, створення умов та забезпечення доступу до достатнього, безпечного і недорогого житла та основних життєвих послуг; розвиток надійної, безпечної та зручної транспортної та іншої інфраструктури (з дотриманням принципів універсального дизайну, тобто для осіб з обмеженими можливостями, жінок з дітьми, людей похилого віку тощо); розвиток поселень і територій виключно на засадах комплексного і сталого планування (на підставі генеральних планів) та управління за участю громадськості на принципах сталого розвитку за умови збереження наявних та визначення нових об'єктів культурної і природної спадщини; розвиток системи оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій, а також запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, забезпечення реагування на них і подолання їх наслідків; мінімізація негативного впливу за будь-яким виміром (екологічний, безпековий тощо) на життя і здоров'я жителів.

При покладенні на територіальні громади забезпечення планування сталого розвитку місцева влада України нині перебуває в коловороті низки проблем, серед яких, зокрема: спад економіки, нерозвинута інфраструктура, брак водних ресурсів, забруднення, деградація ґрунтів, забруднення повітря, незадовільні засоби утилізації твердих, небезпечних та токсичних відходів, обмежений доступ до безпечних джерел енергії, бідність населення, безробіття, соціальна та територіальна нерівність тощо. Означені вище проблемні питання тісно пов'язані між собою і тому потребують застосування інтегрованого підходу до місцевого розвитку та необхідність якісного стратегічного планування сталого розвитку та конкурентоспроможності територіальних громад.

Принагідно зазначимо, що вагома роль належить і лідерському потенціалу місцевих громад, оскільки реалізація концепції сталого розвитку в територіальних громадах охоплює декілька, певною мірою

суперечливих, блоків завдань: перше – це нарощування обсягів виробництва насамперед з метою поліпшення економічної складової; друге – подолання нестачі коштів, а часом і безвідповідальності бізнесу щодо екологічних вимог; третє, це – подолання залишкового принципу у розв’язанні соціальних питань.

**Висновки.** Основною метою переходу держави до сталого розвитку є побудова суспільства, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не ставлячи при цьому під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби та в якому кожна людина має можливість вільно розвиватися, жити в збалансованому суспільстві та гармонії з навколишнім середовищем. Для формування національної стратегії сталого розвитку слід визначити потенційні проблеми, що можуть впливати на успіх впровадження засад сталого розвитку і заздалегідь оцінити можливі ризики екологічного, соціального та економічного характеру.

Процес державного регулювання сталого розвитку передбачає послідовну реалізацію комплексу управлінських, економічних, організаційних, фінансових механізмів, що є компонентами політики забезпечення сталого суспільного розвитку. З огляду на сучасні реалії, саме від державної влади та розробленої нею політичної стратегії залежать умови ведення бізнесу, використання ресурсного потенціалу, соціально-економічні процеси, перспективи розвитку країни та забезпечення інтересів усіх членів суспільства. Концепція ж сталого розвитку з’явилася як результат об’єднання трьох структурних підсистем: економіки, соціуму та екології, збалансованість цих різних і водночас взаємопов’язаних напрямів та їх впровадження у конкретні заходи – складне завдання, оскільки всі три складові сталого розвитку мають розглядатися комплексно.

## ЛІТЕРАТУРА

- Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. Інвестиції: практика та досвід, 2018. №8. С. 74-78.
- Віремейчик Анатолій, Рубан Ольга. Управління розвитком територій в умовах децентралізації. Економічний аналіз, 2021. Т. 31. № 1. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1867>
- Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року (відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний розвитку у галузі сталого розвитку на період до

2030 року», схваленої 25 вересня 2015 року, A/RES/70/1). URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>.

- Гоголь Т. В., Мельничук Л. М. Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні . Право та держава України, 2022. № 1. С. 216-224.
- Європейська Хартія місцевого самоврядування, затверджена Радою Європи 15 жовтня 1985 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_036#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text)
- Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади / За заг. ред. доктора наук з державного управління, професора, заслуженого юриста України В. М. Олуйка. К.:Ваіте, 2017. 432 с.
- Ключко С. О. Розвиток об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та реформування місцевого самоврядування в Україні. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11811>
- Костецький В. В., Толуб'як В. С. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні . Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 14. С. 33-41.
- Крайник, Ольга, Федорчак, Ольга. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики, 2022. Т. 2 (43). С. 118-125.
- Куліш С. М. Розвиток територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні : магістр. дипломна робота : 281 Публічне управління та адміністрування; Дніпровський держ. аграр.-економ. ун-т, Ф-т менеджменту і маркетингу, Каф. менеджменту, публічного управління та адміністрування. Дніпро, 2021. 83 с. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/4045>
- Лопушинський І. П. та ін. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ. URL: [https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk\\_kntu/article/view/23/22](https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/23/22)
- Малиновський В. Я. Реформа децентралізації у Волинській області: монографія. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2021. 352 с.
- Мовчанюк А. В. Особливості функціонування спроможної територіальної громади в умовах децентралізації влади . Modern Economics. 2019. Вип. 13. С.174-179.

- Нагорна І. В. Оптимізація інструментів державного управління регіональним розвитком в умовах децентралізації . Державне будівництво, 2019. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?start>
- Павлюк С. І. Регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.03 / наук. керівник І. І. Червен. Миколаїв : МНАУ, 2018. 24 с.
- Постійний моніторинг індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку. Сталий розвиток міст і громад. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/11/>
- Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
- Скиба М. Теоретичні аспекти становлення та розвитку територіальних громад у незалежній Україні за умов децентралізації державної влади. Демократичне врядування, 2020. № 25. URL: <http://musicology.com.ua/index.php/2070-4038/article/view/213660>
- Сталий розвиток місцевих громад в умовах децентралізації: монографія / Ортіна Г. В., Сокіл О. Г., Прус Ю. О., Застрожнікова І. В., Єфіменко Л. М. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. 171 с.
- Фатюха Н. Г., Тертиця О. А. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8324>.
- Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>
- Чорний В. В. Механізми впровадження і діяльності об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні : автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 281 «Публічне управління та адміністрування» / В. В. Чорний , ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2021. 11 с.

## **Тема 8. Актуальні проблеми сталого розвитку малих міст (2 год.)**

### **Основні тенденції розвитку малих і середніх міст Західної Європи: досвід для України.**

Із початком становлення капіталізму міста мають фундаментальне значення для розвитку будь-якої країни. Саме в містах формується основний промисловий, науковий, культурний потенціал держави. При цьому вони виступають “піонерами” щодо впровадження передових технологій, надання нових послуг, забезпечення якісних стандартів життя громадян.

Нині міста є основними силовими елементами динаміки національної економіки країн світу, своєрідними інкубаторами розвитку нових підприємств, що зароджуються, а також компактною територією, на якій відбувається ефективний обмін товарами, інформацією, трудовими ресурсами та іншими послугами. Міста й їх системи є найбільш концентрованою формою зосередження населення та господарства на певній території.

Містами прийнято називати великі за людністю поселення, населення яких зайняте більшою мірою не аграрними видами діяльності. Міста є основною формою урбанізованого розселення, вони є центрами територіальної структури розселення. Оскільки місто – складна соціально-економічна система, то і критерії її визначення мають бути комплексними, такими, що відбивають чисельність населення, його зайнятість, щільність забудови, рівень благоустрою тощо. Однак у низці країн донині єдиним критерієм є чисельність населення.

Так, загальноприйнято, що малими вважаються міста з кількістю населення до 50 тис. мешканців; середніми – до 100 мешканців; великими – більше 100 тис. мешканців й містами-мільйонерами – понад 1 млн мешканців.

В Європі (як і в інших регіонах світу) довгий час міські агломерації (або території великих міст) розглядалися як ключові фактори економічного зростання. Проте з початком третього тисячоліття Європа переконалася, що факторами зростання господарства є не лише великі міста. Так, досвід регіональної політики в Іспанії та інших країнах Західної Європи демонструє важливість поєднання невеликих і середніх міст (поліцентричний розвиток), а також колишня роль місцевих центрів у сільській місцевості. Тому нині важливим є дослідження ролі малих і середніх міст розвинених країн Європи і можливого використання досвіду їх розвитку для України.

До того ж малі й середні міста, які поєднують у собі ознаки сіл, селищ і міст, як правило, залишаються поза увагою науковців. Відсутність вітчизняного досвіду забезпечення стимулювання динамічної дії організаційно-економічного розвитку малих і середніх міст зумовлює вивчення особливостей такого процесу в розвинених країнах Європи. Аналіз наявного досвіду дає змогу запозичити найбільш ефективні заходи, спрямовані на розвиток даного виду поселень. Зазначене обумовлює актуальність цієї статті.

Стимулювання розвитку малих та середніх міст України, подолання кризових та депресивних процесів, які мають місце в функціонуванні цих міст – це найголовніші складові сталого розвитку регіонів. За ст. 1. Закону України “Про стимулювання розвитку малих та середніх міст України” малими визначаються міста, де чисельність постійного населення не перевищує 50 тисяч жителів. Малі міста – це опорні точки формування повноцінного первинного рівня адміністративно-територіального устрою в країні, необхідні елементи функціонування територіально-господарських систем.

Значна частина малих міст – це монофункціональні міста, галузями спеціалізації яких є гірничо- та вугледобувна промисловість, обробна, хімічна та нафтопереробна, машинобудівна або харчова промисловість. Роль середніх міст, у свою чергу, полягає у з’єднанні великих і малих міст та віддалених сільських територій; середні міста також відіграють важливу роль у сприянні інтеграції, зв’язкам та економії від масштабу. Вони також відіграють важливу роль у стримуванні депопуляції сільських територій.

Вузька спеціалізація виробництва в багатьох малих і середніх містах обумовила залежність економіки від стабільності роботи одного-двох підприємств, що в період переходу до ринкових відносин поставило під загрозу можливість подальшого існування багатьох малих монофункціональних міст.

Монофункціональна специфіка промисловості понад третини малих міст України створила складну ситуацію передусім у сфері формування і функціонування ринку праці та значне напруження в усіх інших сферах життя міста. При цьому необхідно зазначити, що найбільші проблеми після проголошення незалежності України мали міста районного значення – нерайонні центри.

На основі різноманітних наукових досліджень можна визначити найбільш гострі проблеми розвитку малих і середніх міст України:

- низький рівень соціального розвитку;
- відсутність необхідних ресурсів для розвитку;
- недостатній рівень фінансування з державного бюджету;

- одностороння спеціалізація підприємств і недостатня завантаженість їх потужностей;
- низькі темпи будівництва житла, об'єктів соціальної інфраструктури;
- недостатні економічні можливості містоутворюючих підприємств, відсутність попиту на їхню продукцію;
- обмеженість можливостей для навчання та працевлаштування;
- нерозвинутість сфери обслуговування;
- негативна демографічна ситуація, старіння населення;
- недостатньо розвинута система водо-, енерго-, теплопостачання та каналізаційних мереж;
- незадовільний стан шляхового господарства;
- нерозвиненість транспортного сполучення;
- незадовільна ситуація із збиранням і знешкодженням твердих побутових, а в певних містах і промислових токсичних відходів;
- низький рівень розвитку міської інфраструктури, сфери соціальних послуг;
- відсутність об'єктів культури, незадовільна кількість спортивних майданчиків тощо.

Слід зауважити, що більшість європейських малих і середніх міст уже переживали схожу ситуацію. Після економічної кризи 1930-х рр. та Другої світової війни європейські держави опинилися перед складним вибором пошуку оптимальних стратегій і відповідних програм міського розвитку.

Загальна мета цих програм була подібна – ліквідувати диспропорції та нерівномірності в розвитку урбанізації в тих чи інших регіонах, уникнути надмірної концентрації населення в окремих регіонах чи містах, наблизити мешканців міста до засобів виробництва, створити умови для самореалізації особистості через створення нових робочих місць тощо.

Про це свідчать урядові програми розвитку міст Великобританії, Франції, Нідерландів, країн Скандинавії.

Між тим на ці тенденції в останній чверті ХХ ст. певним чином вплинув і бурхливий технологічний прогрес “третьої промислової революції”. Він сформував нові передумови подальшого розвитку урбанізації. Порівняно з попередніми етапами розвитку урбанізації, змінилися містоутворювальні чинники і передумови, суттєво зросла роль науково-освітніх і науково-технологічних, а з іншого боку – архітектурно-ландшафтних чинників.

Згідно з цими чинниками, малі і середні міста Західної Європи, що будувалися в останні 30–40 років, були поділені на дві групи:

1) міста провідної науки і техніки, де основною функцією є забезпечення сприятливих просторових умов для наукових досліджень і впровадження їх у виробництво;

2) міста-супутники великих міст, основною функцією яких є забезпечення комфортного житлового середовища у привабливому довкіллі.

Безумовно найважливішими характеристиками, на котрі опиралися при виборі місця локалізації міського поселення, були (міста першої групи): наявність (чи можливість забезпечення в короткому часі) робочої сили різної кваліфікації; наявність вищих навчальних закладів і науково-дослідних організацій у місці локалізації нового поселення, йдеться про безпосереднє територіальне сусідство або про зручні транспортні зв'язки; архітектурно-ландшафтна привабливість території мала першорядне значення, тобто розглядалася можливість формування у приємному природному оточенні комфортного житлового і виробничого середовища з облаштуванням відповідних територій для відпочинку і розваг; транспортна інфраструктура в даному випадку більше стосується забезпечення пересування людей, ніж продуктів (товарів); розташування нового поселення в межах великої агломерації (ефект агломерування) належить до позитивних чинників, оскільки дає змогу розширити сферу праці і послуг.

Дотримання наведених вище умов послугувало основою для закладення, формування і розвитку нових малих і середніх міст – науково-технічних осередків у Великобританії та Франції протягом 1980–1990-х рр. Так, у Великобританії низка малих міст формують навіть науково-технічні райони. Найбільшу популярність серед таких районів набув так званий “коридор М4” ( M4 Corridor ) – регіон на захід від Лондона, що прилягає до автостради М4 Лондон – Бристоль. У зоні “коридору” довжиною 120 км і шириною 50–60 км відбувається досить інтенсивна “науково-технічна урбанізація”, яка полягає у великій кількості інвестицій типу B&R (Business and Research) (бізнес і дослідження) через спеціально створені для цього умови.

Окрім іншого, привабливість “коридору” для інвесторів пояснюється розвинутою мережею швидкісного транспорту (автостради, залізниця), що пов'язує територію з найбільшим у Великобританії міжнародним аеропортом Гітроу, а також близькістю Лондону – світової метрополії й Оксфорду – осередку університетської освіти і науки світового рівня. Протягом 1980-х рр. зайнятість у зоні “коридору” зросла на 21 % і перевищила 25 тис. працівників.

Процес формування наукових міст та їх агломерацій відбувається в постійній співпраці центральних державних органів, органів місцевого



самоврядування, а також державних і приватних інвесторів. Держава разом з органами самоврядування загалом визначають територіальні межі наукових міст і забезпечують створення транспортної інфраструктури та мережі освіти.

Другим видом нових малих і середніх міст є міста-супутники, основною функцією яких стало забезпечення комфортних умов проживання і відпочинку їх мешканцям, значна частина яких працює у великих містах, що розміщені поруч.

Особливостями таких міст є:

– наявність певного особливого іміджу, який відрізняє міста одне від одного;

– висока якість будівництва;

– високий рівень облаштування території;

– наявність добрих транспортних комунікацій із великим містом;

– наявність об'єктів обслуговування і відпочинку;

– екологічна привабливість;

– інвестиційна привабливість.

Варті уваги спільні характеристики двох типів “нових малих і середніх міст”: міст науки і техніки та міст-супутників. Це наявність стратегій розвитку, можливостей для розвитку підприємництва, інфраструктури для відпочинку й отримання якісних послуг, транспортного сполучення з великими містами.

Існування таких передумов формулює вимоги та завдання до центральних та місцевих органів влади щодо забезпечення сталого розвитку малих міст. Такі завдання умовно можна розділити на три групи:

1. Спільні.

До них відносимо:

– значні інвестиції у розбудову дорожньої інфраструктури, в тому числі через будівництво магістралей місцевого значення;

– створення умов для роботи молодих спеціалістів;

– створення умов для розташування в малих містах філій крупних компаній та корпорацій, у тому числі, через введення спеціальних пільг;

– оптимізація взаємодії державної влади і місцевого самоврядування, включаючи організацію багаторівневої системи економічного і містобудівного прогнозування (від центрального рівня до міського);

– визначення ролі кожного міста в територіальній організації виробництва і розселення, а також пріоритетних напрямів розвитку кожного міста.

2. Завдання для центральних органів влади:

- створення умов для розвитку малих міст через створення умов для забезпечення їхньої фінансової самодостатності, зокрема, внесення змін до чинного бюджетного кодексу;

- створення можливості для створення “університетських містечок” (центрів освіти і науки) на базі малих міст (сьогодні вся вища освіта і наука зосереджена виключно у великих містах).

### 3. Завдання для керівництва малих міст:

- створення при міських радах прогнозно-аналітичних служб стратегічного планування;

- пошук вигоди та переваги своїх міст, керівництву кожного міста чітко представляти у виробництві яких товарів і послуг це місто може мати конкурентні переваги перед іншими;

- аналіз можливості для залучення інвестицій під реалізацію конкретних місцевих проектів;

- забезпечення розвитку сучасних мереж зв'язку, в тому числі оптико- волоконних ліній для мережі Інтернет.

Варто відмітити, що довгострокове процвітання малих і середніх міст залежить від того, наскільки розвинена в ньому інфраструктура і наскільки вона готова взяти на себе навантаження нового основного виробництва. Чим більше розвинена інфраструктура (допоміжне виробництво), тим гнучкішою є вся економіка міста, тим на міцнішій основі базується його економічний розвиток і процвітання.

При цьому слід зазначити, що сталий розвиток малих і середніх міст є можливим лише за умов організації міської влади на засадах самоуправління. У такому разі принциповою позицією влади малого міста стає не тільки активна господарська діяльність міської ради, а й діяльність самих мешканців, що через участь у громадських організаціях та об'єднаннях разом із владою будуть вирішувати амбіційні завдання міського розвитку.

Згідно Закону України “Про стимулювання розвитку малих та середніх міст України” основні напрями розвитку малих і середніх міст визначаються за двома критеріями:

1. провідної ідеї економіки малого міста залежно від його положення в системі розселення;

2. регіональних особливостей і місцевих умов.

Виходячи з цього, можна визначити такі типи малих міст із певним комплексом особливостей у стратегіях розвитку. По-перше, малі міста розміщені в приміській зоні великих міст. Головними напрямками їх розвитку можуть бути розширення мережі комунальних підприємств, збільшення кількості цехів виробництв, пов'язаних із великим містом, що є центром системи розселення, розвиток малого перспективного

підприємництва, пов'язаного із забезпеченням міста продуктами зокрема, овочами, фруктами, іншою сільгосппродукцією, формування осередків житла, дачних районів.

По-друге, малі міста, що є центрами районних систем розселення за межами приміської зони великих міст. Стратегічним напрямом для таких міст може бути розвиток функції регіонального центру, яка полягає в наданні соціальних послуг, у тому числі торговельних, культурних, медичних, побутових, комунальних, управлінських, консультаційних, навчальних, маркетингу та менеджменту зі збирання, переробки і збуту сільгосппродукції.

Отже, малі й середні міста є важливою складовою економічного та соціального потенціалу країни. Між тим більшість із них останніми роками переживають занепад, зумовлений зміною структури виробництва та зменшенням державних інвестицій у розбудові їхньої інфраструктури. Зазначене вимагає від держави та самих органів влади низки спільних дій, спрямованих на забезпечення сталого розвитку малих міст. Аналіз закордонного досвіду довів, що сьогодні існують два типи найбільш успішних малих міст: міста – центри науки і техніки та міста-супутники. Спільним для них є наявність конкретних стратегій розвитку, що спираються на особливе місце кожного міста в економічній структурі розподілу праці, комфортних умов для проживання, зручних умов для відкриття, розвитку та ведення бізнесу, існування якісного транспортного сполучення з великими містами.

Для того щоб реалізувати ці передумови розвитку в Україні, необхідні спільні зусилля центральних органів влади та керівництва міст. Серед таких зусиль на особливу увагу звертає проведення адміністративно-територіальної реформи, внесення змін до податкового і бюджетного кодексів, реформування системи менеджменту на рівні малих міст.

Під час формування організаційно-економічного механізму розвитку малих і середніх міст в Україні необхідно, опираючись на науково обґрунтовану теоретичну базу, використати передовий зарубіжний досвід та створити концептуальну модель управління соціально-економічним розвитком певного типу поселень.

### **Урбанізація і стратегія планування сталого розвитку міст.**

Наукове розуміння урбанізації змінювалося, відбиваючи характерні риси цього процесу в різні періоди часу. Так, в економічному словнику початку 1970-х років термін урбанізація визначається як процес зосередження промисловості і населення в містах, переважно великих, який проявляється в зростанні частки міського населення, що зумовлене

суспільно-економічним та індустріальним розвитком країни. Головні передумови урбанізації – індустріалізація, поглиблення загального і територіального поділу праці, зростання механізації і продуктивності праці в сільському господарстві тощо.

Більш розгорнуто, з позицій різних наук визначає цей термін економічна енциклопедія, видана у 1980-му: урбанізація – історичний процес підвищення ролі міст у розвитку суспільства, який охоплює зміни у соціально-професійній, демографічній структурі населення, його способі життя, культурі, розміщенні продуктивних сил, розселенні і т. д. З політекономічних позицій урбанізація являє собою певну фазу процесу розвитку розподілу праці між містом і селом (відокремлення міста від села як наслідок поглиблення розподілу праці між ремеслом і землеробством), з економічних позицій – одну із сторін процесу концентрації продуктивних сил на індустріальній основі, з географічних – процес ускладнення і концентрації функцій у мережі поселень, обумовлений соціально-економічним розвитком, з демографічних – процес концентрації населення в містах.

За Е. Б. Алаєвим, урбанізацію можна визначити як різко посилений в епоху науково-технічної революції соціально-економічний процес, що виявляється у зростанні міських поселень, концентрації населення в них і особливо у великих містах, у розповсюдженні міського способу життя на всю мережу поселень, і є відображенням глибоких структурних зрушень в економіці та соціальному житті, які відбуваються в сучасний період .

Таким чином, наголос у змістовних характеристиках урбанізації поступово зміщувався від питомої ваги міського населення до акценту на способі життя та інших соціокультурних складових. Однак, попри еволюцію змістовного наповнення урбанізації, актуальною залишається думка про те, що необхідне її визначення в широкому сенсі слова як багатогранного соціально-економічного процесу. Не випадково окремі дослідники розрізняють умовно урбанізацію економічну, демографічну, просторову, соціальну, поряд з цими аспектами виділяючи культурні (зростання споживання населенням культурних благ, масової культури та інформації), технічні (зростання використання технічних засобів, що полегшують умови праці й життя людини – розвиток транспорту, зв'язку тощо), соціально-психологічні (зміна поведінки, способу життя людей, їх соціально-психологічного обличчя).

В цілому ж, враховуючи, що сьогодні місто стає множиною мереж інтенсивної соціальної взаємодії, сучасна урбаністична теорія можлива лише як міждисциплінарна теорія.

Європейською хартією міст II (Маніфестом нової урбаністики) задекларовано декілька ключових тез:

1. Існуючий розподіл міських територій викликає занепокоєння. Розкидане і не сконцентроване місто, як правило, супроводжується функціональною і секторальною спеціалізацією просторів між торговими центрами, житловими кварталами, місцями проведення дозвілля, промисловою і ремісничою зоною і т. д., що різко підриває екологічний капітал міст;

2. Необхідно планувати наші міста довкола компактних і щільних урбаністичних форм, що вимагають мінімуму ресурсів для підтримання і дозволяють містянам прямо по сусідству мати доступ до різних міських структур і служб, а також до простору для відпочинку і охоронюваних природних середовищ;

3. Ми повинні орієнтувати наш вибір на політику розвитку громадського транспорту, при цьому не обмежуючись лише ним самим, а й організовуючи новий громадський розподіл дорожньої мережі і громадського простору, де і автомобілі, і мотоцикли, і мопеди займуть більш скромне місце;

4. Сталий вимір міського розвитку (компактне місто, добровільна і контрольована мобільність, захист навколишнього середовища) є не просто одним з етапів покращення якості життя, але й необхідною умовою правильного розвитку територій;

5. Сталий розвиток міст повинен поєднувати їх економічну діяльність і захист навколишнього середовища та при цьому враховувати вимогу соціальної рівності;

6. Головною метою політики міст є соціальна і територіальна згуртованість;

7. Ми не бажаємо виникнення таких міст, де наші культурні розбіжності переплавлялися б у єдину, глобальну, всесвітню модель. Наші міста різні і багатоманітні в області культури й архітектури – і вони повинні такими й залишатися.

Як видно, Європейська хартія міст II (Маніфест нової урбаністики) узагальнює сучасні погляди на роль і значення міста в суспільному житті, орієнтуючи на зміну міст і перетворення їх у міста сталого розвитку.

Серед прийнятого ООН у вересні 2015 р. переліку Цілей сталого розвитку, що включає 17 ключових позицій, одна з цілей передбачає забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів. Завдання, індикатори та цільові значення досягнення цієї цілі під № 11, що має назву «Сталий розвиток міст і громад», адаптованої для України за результатами роботи експертних груп під егідою Програми розвитку ООН в Україні спільно з Мінекономрозвитку України.

## ЛІТЕРАТУРА

- Богачов С. В. Управління розвитком міських агломерацій на державному та місцевому рівнях / С. В. Богачов, М. В. Мельникова // Економіка України. – 2017. – № 9. – С. 81–89.
- Бойко-Бойчук О. В. Категорія «місто»: сутність, визначення / О. В. Бойко-Бойчук // Управління сучасним містом. – 2005. – № 3–4/7–12 (19–20) – С. 47–59.
- Бойко-Бойчук О. В. Світові тенденції розвитку розвитку міст: міжнародний досвід / О. В. Бойко-Бойчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2>.
- Вовчук Я. Основні тенденції розвитку малих і середніх міст Західної Європи: досвід для України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://integrationconference2011.wordpress.com/2013/10/09>
- Закон України “Про стимулювання розвитку малих та середніх міст України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
- Коваленко А. О. Урбанізація і стратегія планування сталого розвитку міст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://ev.nmu.org.ua/docs/2017/4/EV20174\\_067-077.pdf](https://ev.nmu.org.ua/docs/2017/4/EV20174_067-077.pdf)
- Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник / О.Ю. Кононенко. –К.: ДП «Прінт сервіс», 2016. – 109 с.
- Нерета О. Розвиток малих міст: світовий та вітчизняний досвід / О. Нерета // Управління сучасним містом. – 2006. – № 1–2/1–6 (21–22) – С. 262–268.
- Посацький Б. Нові міста в Європі – тенденції 1980–1990 років / Б. Посацький // Архітектурний вісник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arcvis.com.ua/ar-06.html>.



## Практична робота № 1

### Базові концепції сталого розвитку (2 год.)

1. Головні принципи концепції сталого розвитку.
2. Приклади впровадження концепції.
3. Складові концепції сталого розвитку.
4. Економічна складова концепції сталого розвитку.
5. Соціальна складова концепції сталого розвитку.
6. Екологічна складова концепції сталого розвитку.
7. Єдність концепцій сталого розвитку.
8. Індикатори сталого розвитку.
9. Стимулювання сталого розвитку на рівні регіональних систем.

### Список літератури •

- Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. — Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. — 516 с.
- Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія. / Л. С. Гринів — Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. — 240 с.
- Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / Шевчук В. Я. — К.: Геопринт, 2006. — 200 с.

## Практична робота № 2

### Розвиток концепції сталого розвитку: історико-географічний аспект (2 год.)

1. Історія розвитку концепції 1980-і рр..
2. Історія розвитку концепції 1990-і рр..
3. Історія розвитку концепції початок XXI століття.

## Список літератури

- Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. дослід.) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. — К.: МАУП, 2005. — 492 с.: іл. — Бібліогр.: с. 474—491.
- Буркинский Б. В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития // ИПРЭИ НАН Украины. / Буркинский Б. В., Степанов В. Н., Харичков С. К. — Одеса: Фенікс, 2005. — 575 с.
- Голубець М. А. Розвиток «сталий» чи «збалансований»? / М. А. Голубець // Український географічний журнал. — 2006. — № 2. — С. 66-69.
- Поліщук В. Г. Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону / В. Г. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 11. — С. 168—173.
- Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.un.org/esa/ffd>
- Hulse J. H. Sustainable Development at Risk: Ignoring the Past. / J. H. Hulse — New Delhi: Cambridge University Press India Pvt. Ltd. Ottawa: International Development Research Centre, 2007. — 390 p.
- Kates R. W. What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. / R. W. Kates, T. M. Parris, A. A. Leiserowitz. — Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Number 3, P. 8 –21.

## Практична робота № 3

### КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (2 год.)

1. Формування концепції сталого розвитку регіону.
2. Сталий розвиток регіону: сучасні підходи та принципи.
3. Основні принципи сталого розвитку.



## Список літератури

- Бурик З. М. ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ. URL: [http://el-zbirn-du.at.ua/2014\\_1/22.pdf](http://el-zbirn-du.at.ua/2014_1/22.pdf)
- Руденко Л. Сталий розвиток: пошуки моделей сталого розвитку України. Український географічний журнал. 1998. № 1. С. 5–12.
- Порудєєва Т.В. та ін. Концепсія сталого розвитку регіону. URL: [http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6\\_11\\_uk/65.pdf](http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/65.pdf)
- Брянцев В.О. СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ. URL: [https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29\\_68\\_3/20.pdf](https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_3/20.pdf)

## Практична робота № 4

### Стратегічні цілі забезпечення сталого розвитку регіону (2 год.)

1. Принципи стратегії сталого розвитку.
2. Принципи сталого розвитку регіону в соціально-економічній сфері.
3. Цілі забезпечення сталого розвитку регіону.

## Список літератури

- Порудєєва Т.В. та ін. Стратегічні цілі забезпечення сталого розвитку регіону. URL: [https://economyandsociety.in.ua/journals/19\\_ukr/119.pdf](https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/119.pdf)
- Шпортко А.М. Становлення концепції сталого розвитку [Електронний ресурс] / А.М. Шпортко, Г.В. Кірейцева // URL: [http://www.ztu.edu.ua/ua/science/conference/files/eco\\_es.../ShportkoAM.doc](http://www.ztu.edu.ua/ua/science/conference/files/eco_es.../ShportkoAM.doc)
- Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства / Л.А. Квятковська // Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 1. С. 85–89. URL: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/Vsed\\_2013\\_1\\_14.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/Vsed_2013_1_14.pdf), с. 87

## Частина II

---

### Практична робота № 5

#### Стратегічні аспекти покращення рекреаційного використання природно-ресурсного потенціалу Львівщини в контексті сталого розвитку (2 год.)

1. Рекреаційна політика на Львівщині. Принципи формування, шляхи реалізації.
2. Комплексна стратегія розвитку Львова.
3. Комплексна стратегія розвитку Львівської області.

#### Список літератури

- Криницька Н. Г. СТРАТЕГІЯ ПОКРАЩЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВЩИНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-pokraschennya-rekreatsiynogo-vikoristannya-prirodno-resursnogo-potentsialu-lvivschini-v-konteksti-stalogo-rozvitku/viewer>
- Єврорегіон Буг. – Львів: Обл. упр. статистики, 2002. – 78 с.
- Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/o/23349f49bc91ba52c225793400489747/\\$FILE/%D0%A1%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F2.pdf](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/o/23349f49bc91ba52c225793400489747/$FILE/%D0%A1%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F2.pdf)
- Кравців В.С., Євдокименко В.К., Габрель М.М., Копач М.В. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні. Принципи формування, шляхи реалізації. В-во Прут, 1995. – 71 с.
- Кравців В.С., Стадницький Ю.І. та ін. Управління розвитком гірських територій: зарубіжний досвід. – Львів: УРДНАН України, 2001. – 69 с.
- Львівська область// Статистичний щорічник. – Львів: Обл. упр. статистики, 2022.
- Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.
- Федунь О.В. Бальнеологічні ресурси Передкарпаття. – Львів: ВНТА, 1999. – 168 с.

## Практична робота № 6

### Проблеми сталого розвитку гірських поселень Карпатського регіону України (2 год.)

1. Управління розвитком гірських територій:зарубіжний досвід.
2. Управління розвитком гірських територій в Україні.
3. Проблеми сталого розвитку Карпатського регіону.
4. Роль Карпатського регіону в соціально-економічному розвитку України.
5. Перспективи розвитку Карпатського регіону.

#### Список літератури

- Сталий розвиток Карпатського регіону в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / В.В. Химинець. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2013. – с. 528
- Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова ВР України від 24.12.1999 р. №1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
- Гуцуляк Ю. Г. Проблеми сталого розвитку Карпатського регіону. [Електронний ресурс]. – Режим досту <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=27>
- Кравців В.С., Євдокименко В.К., Габрель М.М., Копач М.В. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні. Принципи формування, шляхи реалізації. В-во Прут, 1995. – 71 с.
- Кравців В.С., Стадницький Ю.І. та ін. Управління розвитком гірських територій:зарубіжний досвід. – Львів: УРДНАН України, 2001. – 69 с.
- Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.

## Практична робота № 7

### Адміністративно територіальна реформа в контексті сталого розвитку регіонів України (2 год.)

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні.
2. Підготовчий етап та Законодавче забезпечення адміністративно-територіальної реформи.
3. Практична реалізація адміністративно-територіальної реформи.
4. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні.

### Список літератури

- Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. Інвестиції: практика та досвід, 2018. №8. С. 74-78.
- Європейська Хартія місцевого самоврядування, затверджена Радою Європи 15 жовтня 1985 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_036#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text)
- Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади / За заг. ред. доктора наук з державного управління, професора, заслуженого юриста України В. М. Олуйка. К.:Ваїте, 2017. 432 с.
- Крайник, Ольга, Федорчак, Ольга. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики, 2022. Т. 2 (43). С. 118-125.
- Куліш С. М. Розвиток територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні : магістр. дипломна робота : 281 Публічне управління та адміністрування; Дніпровський держ. аграр.-економ. ун-т, Ф-т менеджменту і маркетингу, Каф. менеджменту, публічного управління та адміністрування. Дніпро, 2021. 83 с. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/4045>
- Лопушинський І. П. та ін. МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ. URL: [https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk\\_kntu/article/view/23/22](https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/23/22)
- Малиновський В. Я. Реформа децентралізації у Волинській області: монографія. Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2021. 352 с.

- Мовчанюк А. В. Особливості функціонування спроможної територіальної громади в умовах децентралізації влади . Modern Economics. 2019. Вип. 13. С.174-179.
- Нагорна І. В. Оптимізація інструментів державного управління регіональним розвитком в умовах децентралізації . Державне будівництво, 2019. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?start>
- Павлюк С. І. Регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.03 / наук. керівник І. І. Червен. Миколаїв : МНАУ, 2018. 24 с.
- Постійний моніторинг індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку. Сталий розвиток міст і громад. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/11/>
- Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
- Скиба М. Теоретичні аспекти становлення та розвитку територіальних громад у незалежній Україні за умов децентралізації державної влади. Демократичне врядування, 2020. № 25. URL: <http://musicology.com.ua/index.php/2070-4038/article/view/213660>
- Сталий розвиток місцевих громад в умовах децентралізації: монографія / Ортіна Г. В., Сокіл О. Г., Прус Ю. О., Застрожнікова І. В., Єфіменко Л. М. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. 171 с.
- Фатюха Н. Г., Тертиця О. А. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8324>.
- Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukraine.pdf>
- Чорний В. В. Механізми впровадження і діяльності об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні : автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 281 «Публічне управління та адміністрування» / В. В. Чорний , ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2021. 11 с.

## **Практична робота № 8**

### **Актуальні проблеми сталого розвитку малих міст в приміській зоні Львова (на прикладі м. Винники) (2 год.)**

1. Основні тенденції розвитку малих і середніх міст Західної

- Європи: досвід для України.  
2. Урбанізація і стратегія планування сталого розвитку міст.

### Список літератури

- Богачов С. В. Управління розвитком міських агломерацій на державному та місцевому рівнях / С. В. Богачов, М. В. Мельникова // Економіка України. – 2017. – № 9. – С. 81–89.
- Бойко-Бойчук О. В. Категорія «місто»: сутність, визначення / О. В. Бойко-Бойчук // Управління сучасним містом. – 2005. – № 3–4/7–12 (19–20) – С. 47–59.
- Бойко-Бойчук О. В. Світові тенденції розвитку розвитку міст: міжнародний досвід / О. В. Бойко-Бойчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-2>.
- Вовчук Я. Основні тенденції розвитку малих і середніх міст Західної Європи: досвід для України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://integrationconference2011.wordpress.com/2013/10/09>
- Закон України “Про стимулювання розвитку малих та середніх міст України” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
- Коваленко А. О. Урбанізація і стратегія планування сталого розвитку міст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://ev.nmu.org.ua/docs/2017/4/EV20174\\_067-077.pdf](https://ev.nmu.org.ua/docs/2017/4/EV20174_067-077.pdf)
- Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник / О.Ю. Кононенко. –К.: ДП «Прінт сервіс», 2016. – 109 с.
- Нерета О. Розвиток малих міст: світовий та вітчизняний досвід / О. Нерета // Управління сучасним містом. – 2006. – № 1–2/1–6 (21–22) – С. 262–268.
-

## БАЗОВА ЛІТЕРАТУРА

- Байцар А. Л. СТАЛИЙ РОЗВИТОК ГРОМАДИ м. ВИННИКИ. Монографія. Львів-Винники, 2024. – 177 с.
  - Білорус О.Г. Глобальний сталий розвиток : [монографія] / О.Г. Білорус, Ю.М. Мацейко. – К.: КНЕУ, 2006. – 488 с.
  - Борщук Є.М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : [монографія] / Є.М. Борщук. – Львів: Растр-7, 2007. – 435 с.
  - Сталий розвиток Карпатського регіону в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / В.В. Химинець. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2013. – с. 528
  - Бурик З.М. Концептуальні підходи до державного регулювання сталого розвитку в Україні / З.М. Бурик // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2017. – Вип. 2(52). – С. 65–74.
  - Бурик З.М. Формування концепції сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] / З.М. Бурик // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 1. – Режим доступу до ресурсу: [http://el-zbirn-du.at.ua/2014\\_1/22.pdf](http://el-zbirn-du.at.ua/2014_1/22.pdf).
  - Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
  - Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: Монографія / З. В. Герасимчук – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
  - Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади / За заг. ред. доктора наук з державного управління, професора, заслуженого юриста України В. М. Олуйка. К.:Ваїте, 2017. 432 с.
  - Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально- методичний посібник / О.Ю. Кононенко. –К.: ДП «Прінт сервіс», 2016. – 109 с.
  - Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсон В. М., Андреева Н. М., Алимов О. М. та ін.] ; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є. В. / ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь: ІТ «АРИАЛ» 2011. – 589 с.
  - Сталий розвиток місцевих громад в умовах децентралізації: монографія / Ортіна Г. В., Сокіл О. Г., Прус Ю. О., Застрожнікова І. В., Єфіменко Л. М. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. 171 с.

### ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

- Бутко М. П. Інвестиційна домінанта сталого розвитку регіону в умовах інтеграції: монографія / М. П. Бутко, О. Ю. Акименко. — Ніжин: ТОВ "Видавництво «Аспект-Поліграф», 2009. — 232 с.
- Зомчак Л., Коваль Л. Сталий розвиток регіонів України: просторово-панельний підхід. Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 65. С. 211–215.
- Вдовин М. Л., Міщук Т. Рейтингування регіонів України за показниками добробуту населення. Вісник Сумського національного аграрного університету. 2022. 1 (91). 3-9.
- Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. Хвесик, І. Бистряков // Економіка України. — 2012. — № 6. — С. 4-12.
- Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андрєєва Н. М., Бараннік В. О., Белашов Є. В. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є. В. / РВПС України НАН України, ІПРЕЕД НАН України, СусДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. — Сімферополь: ПП "Підприємство «Фенікс», 2010. — 582 с.